

Mokslo Lietuva

ESPERANTININKAI CARINIO LAIKOTARPIO VILNIUJE ■ 8 p.

„SIBIRO ALMA MATER. TREMTINIŲ TAKAIS“ ŠIAULIUOSE ■ 10 p.

PAVEIKSLUOSE – SIDABRIŠKAI
ŽALI GIMTINĖS TOLIAI ■ 12 p.

■ 4 p. Lietuviai Voluinės nacionaliniame Lesės Ukrainkos universitete

■ 6 p. Baltasis likimo žirgas raudona uodega (5)

Nr. 7 (473)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

PER KNYGNEŠIO DIENĄ GIRDĖJOME LIETUVOS BALSA

Prof. (emeritus) dr. Antanas KIVERIS
Lietuvos edukologijos universitetas

Kiekvieno žmogaus prisiminimuose surasime teigiamų, gerų dalykų, įvykių, kuriuos prisiminus, atsiskleidžia būtis ar suripra širdis, slypi didelė, pozityvi, žmogų palaikanti jėga. Manau, kad tokie būtų ir prisiminimai apie iškilų asmenybę, Lietuvos pedagoginio universiteto (dabar Lietuvos edukologijos universitetas) ilgametį darbuotoją, kolegą, edukologijos mokslininką Vladą Voverį. Su V. Voveriu man teko nemažai bendrauti, todėl galiu pasidalinti kai kuriais jo pamąstymais, savo ir kolegų prisiminimais apie Vladą, nušviesti jo gyvenimo ir kūrybinės veiklos ryškesnius ir prasmingus epizodus.

Prisimenant kolegą Vladą VOVERĮ, jo 90-mečio proga

Vladas Voveris gimė 1922 m. balandžio 1 d. vidutinio ūkininko Simo ir Stanislovo Voverių šeimoje Onuškio valsčiuje (dabar Trakų raj.) Vieštarionių kaime. Tėvai čia iki kolchozo įkūrimo turėjo 24 ha ūkį. Šeimoje dar augo du broliai: Viktoras (žuvo 1948 m.) ir Mykolas (gyveno Kaune, dirbo prekybos srityje) bei sesuo Marija (ištekėjusi – Augulienė, medicinos darbuotoja).

Onuškio apylinkėse žemės ne kokio derlingumo, sunku buvo iš jos verstis, bet užtat kokie vaizdai atsivėrdavo, kai mažasis Vladukas žengdavo į Alaburdiškio pradžios mokyklą arba jau kiek vėliau – į Aukštadvario progimnaziją. Gimtoji pirkia Vieštaronyse turėjo raižiniais išpuoštą prieangį su pakraščiuose įtaisytais suoliais, ant kurių susėdusi visa Voverių šeimyna vakarais uždainuodavo apie karužen išjokusį broliužėlį ar kraitelį kraunančią merguželę. Į pietvakarius, link Gražiškių, Smetoniškių ir Svirnelių kaimų, tvyrojo Ilgio ežeras ir Pivašiūnų miestelis. Tiesiai į pietus, už 8 km. buvo pasiekiamas Dusmenų bažnytkaimis prie Dusmeno (Didžiulio) ežero, kur jau prieš Pirmąjį pasaulinį karą aktyviai reikėsi lietuvių tautinis atgimimas. Čia tuo metu gyveno ir vargoninkavo kompozitoriaus Miko ir dainininko Kipro Petrauskų tėvas (Bronius Kviklys, „Mūsų Lietuva“). Abu jo sūnūs buvo gana dažni svečiai šiose apylinkėse. Jų tėvai ir pats kompozitorius Mikas Petrauskas čia buvo palaidoti. Tautinio atgimimo idėjos sparčiai plito ir po visas apylinkes. Nepriklausomybės kovų metu, o ir po Antrojo pasaulinio karo ypač išgarsėjo Dusmenų partizanai, kovojantys prieš bolševikinę

2012 m. Vyriausybės kultūros ir meno premijos laureatai fotožurnalistas ir kraštotyrininkas Bernardas Aleknavičius, poetas Robertas Keturakis, kultūros tyrėjas ir poetas Vytautas Rubavičius sveikina vienas kitą aukšto įvertinimo proga

2012 m. Vyriausybės kultūros ir meno premijomis apdovanoti fotožurnalistas, kraštotyrininkas Bernardas Aleknavičius, žurnalistė Nijolė Angelė Baužytė, keramikas dailininkas Rytas Jakimavičius, vertėjas Laimantas Jonušys, poetas Robertas Keturakis, aktorius ir režisierius Albinas Kėleris, dailininkas Galius Kličius, grafikė Elvyra Katalina Kriaučiūnaitė, kino režisierius Gytis Lukšas, kultūros tyrėjas Vytautas Rubavičius, teatro ir kino aktorius Antanas Šurna ir Kauno styginių kvartetas (Karolina Beinarytė, Dalia Terminaitė, Eglė Lapinskaitė, Saulius Bartulis).

Ši premija įsteigta 1997 m., kasmet skiriama ne daugiau kaip 12 premijų. Vienos premijos dydis – 340 bazinių socialinių išmokų (44,2 tūkst. litų).

Kovo 16-ąją, per Knygnešio dieną, Lietuvos Respublikos Vyriausybės rūmuose Vilniuje pagerbti šių metų Vyriausybės kultūros ir meno

premių laureatai. Gražus sutapimas, veikia atsitiktinumas, nebent kas įrodytų, kad kiekviename tariamame atsitiktinume slypi užslėptas dėsningumas, kurį reikia tik pastebėti ir išskirti aikštėn. Kad tai nėra paprasta, įrodo ir premijų teikimo vyksmas. Prireikė pasiekti kone pusiaują, kai buvo prisiminta, kad iškilms vyksta ne šiaip kokią, bet lietuviui šventą – Knygnešio – dieną, ir tai pirmasis priminė Panevėžio Juozo Miltinio dramos teatro aktorius ir režisierius Albinas Kėleris, paties šio teatro kūrėjo režisieriaus Juozo Miltinio mokinyš.

Lietuvos ryšys su knyga ypatingas, išskirtinis. Užtenka pabuvoti Tarptautinėje knygų mugėje Vilniuje, kad tuo įsitikintume. Į susitikimus su knyga lietuviai eina kaip į atlaidus, o pati knyga daugeliui lietuvių vis dar išlieka kaip šventenybė. Daugeliui – tai nereiškia, kad visiems, nes knyga galima išvysti ir šiukšlių konteineryje, išmestą kaip nereikalingą daiktą. Bet juk apie tautą sprendžiama iš jos viršukalnių, o ne iš properšų

ar prarajų. Knygnešiai Lietuvos istorijoje ir kultūroje užima gal net panašią vietą kaip kitose tautosose didvyriai ar šventieji, o knyga nuo seno buvo laikoma vertybe.

Tarp šių metų Vyriausybės dvylikos kultūros ir meno premija pažymėtųjų su knyga, tikriau jos kūrimu, betarpiškai susiję trečdalis – fotožurnalistas ir kraštotyrininkas, 25 knygų ar albumų autorius Bernardas Aleknavičius, vertėjas ir literatūros kritikas Laimantas Jonušys, poetas, rašytojas ir vertėjas Robertas Keturakis bei Lietuvos kultūros tyrinėtojas, poetas, kultūros kritikas ir vertėjas Vytautas Rubavičius. Tai nereiškia, kad kitiems vienuolikai (iš viso laureatais tapo 15 asmenų) skaitytojų knyga reiškia mažiau, negu rašytojams ar leidėjams. Patvirtinimas, kad kultūros erdvė Lietuvoje suvokiama labai dažnai per knygą, siejama su knyga, be knygos sunkiai įsivaizduojama. Ženklas, kad esama natūralaus

■ Nukelta | 2 p.

■ Nukelta | 5 p.

ĮVERTINIMAS

PER KNYGNEŠIO DIENĄ GIRDĖJOME

■ Atkelta iš 1 p.

tęstinumo: moderni lietuvių tauta susiformavo per knygą, tautos atgimimo sąjūdžio priešakyje stovėjo lietuvių literatai, knygos žmonės, ir ši tradicija tautoje dar neprarado tęstinumo.

Visi kalbėjusieji laureatai sielosi ne dėl savo asmeninių reikalų, bet dėl visai tautai ar bent jos mažumai ir jaučiančiai daliai rūpimų dalykų. Klausydamasis suvoki, kad daugelis žmonių, nepriklausomai nuo profesijos ar užimamos visuomenėje padėties, galvoja ir jaučia labai panašiai, tik ne visi savo mintis taip prasmingai ir giliai sugeba išreikšti, sujaudinti kitų širdis. Pagaliau juk tokia ir turi būti meno ir kultūros žmonių – tikrojo tautos elito – kalba. Tik todėl jų beveik nematome mūsų televizijų laidose, kodėl jų skelbiamos mintys nėra patrauklios žiniasklaidos priemonių savininkams? Tarsi būtų kelios skirtingos Lietuvos. O gal ta, anoji, visai ir nėra tikra Lietuva, tik naudojasi jos žmonių darbu, jų išaugintais vaisiais ir visais įmanomais būdais bando įteigti, kad štai jie ir yra Lietuvos „elitas“.

Kodėl reikia išklausti pensininką

Tą dieną buvę Vyriausybės rūmuose ar žiūrėję premijos teikimo transliaciją per Lietuvos televizijos antrąjį kanalą tikriausiai sutiks: tikrasis Lietuvos balsas per Knygnešio dieną skambėjo būtent iš kultūros ir meno premijos laureatų lūpų. Nuo 1960 m. Lietuvos televizijoje dirbanti

norisi pridėti savo trįgrašį.

O „Mūsų miesteliai“ ciklo kūrimo prasmę jo autorė įvardijo labai paprastai: „Kai mus prarys globalizmo slibinas ir ateinančios kartos gyvens sintetinį ir „keturkampį“ gyvenimą, galbūt atsiras dar vienas kitas lietuvis, kuriam bus įdomu pažiūrėti, o kaip gyveno jo protėviai? Ką jie maštė, kaip kalbėjo ir elgėsi, kokiuose namuose gyveno? Ir kaip jie mylėjo tyliai, kantriai ir pasiukojančiai Lietuvą vien todėl, kad ji buvo jų tėvynė. Ir galbūt nustebs ir atsibus.“

Ar zuikis gali būti lietuviškas

Kultūros ir meno premijos laureatas keramikas Rytas Jakimavičius, iškėlęs klausimą, ar zuikis gali būti lietuviškas, pats pamėgino rasti atsakymą, kuris pasirodė ne toks jau paprastas. Juk meno kalba gali būti analizuojama ir suprantama nepriklausomai nuo valstybės sienų, kalbų ir kultūrų skirtumo. Galėtume pirkti ir į Lietuvą vežti daug puikiausio universalus meno, o gal ir kultūros, ir šitai išspręsti kartą ir visiems laikams menų ir kultūros problemą, kuri Lietuvoje šitiek rūpesčių kelia tiems, nuo kurių visa tai ir priklauso, ir tiems, kurie tą meną pašaukti kurti, kultūrą gausinti. Bet prieš tai reiktų atsakyti į papildomą R. Jakimavičiaus klausimą: ar tas atvežtinis menas taps mums svarbiu, brangintinu, ar visa, ką atsigabensime ir perimsime, taps mūsų menu ir kultūra, ar virs tautos kūnu ir krauju? R. Jakimavičius labai abejoja, nes be

universalus „gerojo“ meno, kurio kokybė abejonių nekelia, yra dar kita meno ir kultūros rūmo atspara – kontekstualusis menas, kuris gyvas konkrečia sukūrimo vieta ir laiku, mūsų pačių patirtimis ir jausmais, remiasi į istoriją ir kultūrą. Būtent šie veiksniai ir sudaro unikalumo šaltinį, kuria ypatingą vertingumą tiek savojoje, tiek pasaulio kultūroje. Štai todėl R. Jakimavičius ir kviečia pirmiausia mėginti įgyvendinti tai, kas svarbu mums patiems, mūsų kultūrai, nes tai ir būtų indėlis į mūsų tėvynės kultūrinį tapatumą, galėtų būti įdomus ir kitoms kultūroms. O jei taip, tai zuikis gali būti lietuviškas.

„Yra nacionalinė ir yra žmonijos kultūra, kurios susisiečia ir pereina viena į kitą“, – sako dvidešimt dvi pasaulinės ir šiuolaikinės literatūros knygas į lietuvių kalbą išvertęs, dvi autorines eseistikos knygas pats parašęs Laimantas Jonušys. Jis pastebi, kad kiekviena nacionalinė kultūra sąmoningai perima visa, kas geriausio sukurama pasaulyje. Geriausia pasaulinė klasikinė ir šiuolaikinė literatūra tampa mūsų nacionalinės kultūros dalele tik tada, kai vertėjų išverčiama. Todėl vertėjo darbą L. Jonušys laiko tarnavimu savo kultūrai ir savo kalbai misija – tai ir yra tylaus, kartais beveik nepastebimo vertėjo darbo atsakomybė.

Be tėviškės – mes tik žolė

50 metų nepailsdamas literatūros arimus aria ir akėja poetas, prozininkas, eseistas, publicistas Robertas Keturakis, o nuo šiol ir laureatas – kultūros ir meno premijos. Visada aktualus ir šiuolaikiškas literatas. Prisistato kaip visų paribių žmogus, nežinantis, kas yra centrai, branduoliai ir reikšmingi apdovanojimai. Paribyje erdvi, nereikia grumdytis alkūnėmis, pats sau gali būti teisėjas, patarėjas, pats sau ir vertintojas, ir baudėjas už padarytas klaidas. Gautąją kultūros ir meno premiją laiko vieninteliu vyriausybinu

Nė vienas laureatas nesulaukė tiek sveikinimų ir gėlių, kiek televizijos žurnalistė ir video filmų ciklo „Mūsų miesteliai“ kūrėja Nijolė Baužytė

apdovanojimu, nes daugiau sulaukti nebesitiki.

Vyriausybinis apdovanojimas gal ir vienintelis, bet esama juk ir kitų. „Poezijos pavasario“ 1988 m. laureatas, laikraščio „Lietuvių balsas“ konkurso 2001 m. antroji premija už knygą „Kulka Dievo širdy“, Kauno miesto savivaldybės mero apdovanojimas „Gerumo plyta“ už gerus darbus visuomenės labui (2003 m.), Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžius (2005 m.), pagaliau Jono Aisčio literatūrinė premija už poezijos knygas „Trys lelijos šventam Kazimierui“ bei „Ir niekad vėlai“.

Vyriausybės premijos įteikimo proga R. Keturakio perskaitytame eilėraštyje apie kunigaikštį Kęstutį yra tokios eilutės:

*Ir nors nė viena mirtis nėra graži
Šiurpiausia – tėviškės mirtis,
Be tėviškės – mes tik žolė.*

Pristatydamas dailininkę, vieną brandžiausių Lietuvos grafičių Elvyrą Kataliną Kriauciūnaitę, išskilmių renginį vedęs Juozas Šalkauskas pastebėjo, kad jos kūrinių lyrinėje emocijoje ir ekspresyviame formos charakteryje

M. K. Čiurlionio menų gimnazijos choras atlieka kompozitoriaus Broniaus Kutavičiaus dainą „Giedantis vėžys“

televizijos žurnalistė Nijolė Baužytė, jau 21-erius metus kurianti video filmų ciklą „Mūsų miesteliai“ priminė tą rytą per radiją girdėtą pokalbį apie „Eurovizijos“ konkursą. Viena moteriškė paklausė dainininko, kodėl nebedainuojama lietuvių kalba, o jei dainuojama angliškai, kodėl nėra dainos vertimo? Kitas skambutis klausiančiąją pastatė į vietą: „Kas čia dabar, pasilikim tą lietuvių kalbą namuose, mes turim daryti viską, ką daro pasaulis. Ir neklaušykite tų pensininkų.“ Vis dėlto Nijolė Baužytė siūlo išiklausyti ir į „tų pensininkų“ balsą jau vien dėl to, kad visi būsime pensininkai... Jeigu dar pasiseks,

2012 m. Vyriausybės kultūros ir meno premija apdovanotą Sauliaus Bartulio vadovaujamą Kauno styginių kvartetą pasveikino Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas Andrius Kubilius ir kultūros viceministras Deividas Staponkus

LIETUVOS BALSĄ

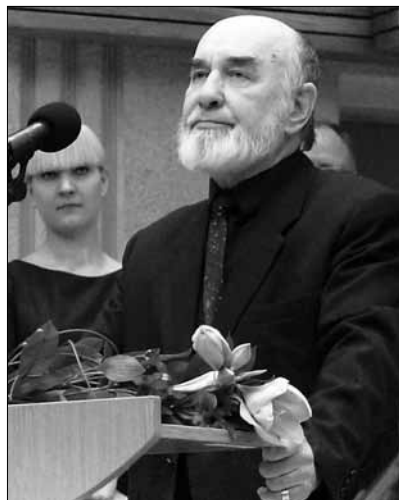
nujaučiamas užkoduotas lietuviškumas. Ką apie tai mano pati šių metų kultūros ir meno premijos laureatė?

Jos kelias į lietuviškumą sudėtingas. Gimė Argentinoje ir, kai paauglę mergaitė tėvai atsivežė į Lietuvą, atrado čia labai šturkščią realybę, kurios ji niekaip negalėjo priimti. Vaikiškoje vaizduotėje iš tėvų pasakojimų susikurtas Lietuvos vaizdas mažai ką turėjo bendro su realybe. Save pajusti šios išniekintos ir išbarstytos tautos dalimi, suvokti savo tapatybę prireikė laiko. Praėjus daugeliui metų, pradėjo priimti savo likimą kaip dovaną, išmoko šia dovana dalytis su kitais. Savo jausmams ir emocijoms reikšti naudoja ne žodį, bet vaizduojamojo meno priemones. Džiaugiasi sutikusi žiūrovą, kuriam artimas jos pasaulio suvokimas. Pasaulio, kuriame viešpatuoja ne tuščios deklaracijos ir destrukcija, ne chaosas, bet meilė ir darna. Savasis Lietuvos atradimas ne tik atsispindi E. K. Kriaučiūnaitės kūryboje, bet ir padeda jai Lietuvos grafiką garsinti visame pasaulyje, nuo Argentinos iki Japonijos.

Kas žmogų daro laisvą

Poetas, mokslininkas, humanitarinių mokslų daktaras Vytautas Rubavičius visai kito kirpimo kūrybinė asmenybė. Jo kultūrologiniai darbai, monografijos „Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas“ (2003), „Postmoderniojo diskurso hermeneutiskumas ir „estetiskumas“: daktaro disertacijos santrauka: humanitariniai mokslai, filosofija“ (2001), „Postmodernusis kapitalizmas“ bei esė ir straipsnių knyga „Lietuva: korupcinė demokratija“ išskiria autorių iš kitų kultūros tyrėjų kaip aktyvų, politišką ir angažuotą postmoderniosios Lietuvos kūrėją. Jis yra daugelio tarptautinių ir nacionalinių mokslo konferencijų kultūros temomis dalyvis, kultūros studijų idėjinis propaguotojas, Lietuvos kultūros tyrimus sugebėjęs kilstelėti į deramą tarptautinį lygmenį, suteikė jiems šiuolaikiškų dermių ir reikšmingų postabių. O kur dar bene septynios išleistos jo poezijos knygos.

Tarp kitų laureatų V. Rubavičius prisipažįsta jaučiantis kaip „dai nuojantis vėžys“, mat per premijos teikimo iškilmes M. K. Čiurlionio menų gimnazijos choras atliko kompozitoriaus Broniaus Kutavičiaus dainą „Giedantis vėžys“. Mąstydamas, kas jį atvedė į laureatams pasisakyti skirtą tribūną, prisipažįsta, kad tai įvyko Dievo ir gimtosios kalbos, kuria „giedoją“ ne vienus metus, dėka. Kalba yra tai, ką turi savyje sukaupęs ir kuo jaučiasi. Jaunystėje susiklostė tokia atvertis, padėjusi pereiti prie kultūros reiškinį, jau nepriklausomybės laiko kultūrai kylančių iššūkių tyrinėjimo. Anot V. Rubavičiaus, mums visiems svarbu suvokti, kad visas mūsų, taip pat visuomenės ir tautos gyvenimas priklauso nuo to, kiek turime kultūrinės kūrybos galių, gebėjimų ir kiek mes taja kultūrine kūryba galime save reikšti. Dabartinei mūsų kultūrai ir lietuvių kylančioms iššūkiams, anot laureato, yra daugialypiai svarbiausia patiens susivokti, kaip mes gyvename šioje mums likimo skirtoje gimtoje žemėje, kiek jai esame atsakingi ir kaip galima save tvirtinti kaip gyvenančius šioje žemėje. Turime įsisavinti ir įsiamoninti paveldą, kuris mums suteiktas.

Vyriausybės kultūros ir meno premijos laureatai teatro ir kino aktorius Antanas Šurna, vertėjas Laimantas Jonušys bei kultūros tyrėjas ir poetas Vytautas Rubavičius; juos sveikino ir sėkmės linkėjo Premjeras Andrius Kubilius ir kultūros viceministras Deividas Staponkus

Kiek įsisavinsime, tiek būsime laisvi ir galingi kaip kultūros kūrėjai. Išliksime tik tvirtindami ir skleiddami save per savosios tautos kultūrą.

Knygnešio dieną pasitiko su nauja knyga

Visa, kas ligi šiol pasakyta, tinka visiems apdovanotiesiems, bet ypač vyriausiam (g. 1930 m.) 2012 m. Vyriausybės kultūros ir meno premijos laureatui – Bernardui Aleknavičiui, vienam žymiausių Šakių ir Klaipėdos kraštų bei Mažosios Lietuvos kultūros tyrinėtojų bei garsintojui. Jo veiklai būdinga sintezuojanti kraštotyrininko, žurnalisto ir fotografo veikla, laikui bėgant įgavusi vertingų pažintinių knygų ir fotoalbumų pavidalą.

Simboliška, kad ir į Vyriausybės premijos teikimo iškilmes B. Aleknavičius iš Klaipėdos atvažiavo su nauja knyga „Tėviškė“ tarsi būtų giliai pramatęs, kad Knygnešio dieną reikės pasitikti su knyga. Tai fotokompozicija pagal to paties pavadinimo Antano Venclovos eilėraščių, parašytą toli nuo gimtinės 1942 m. žiemą.

Gal todėl eilėraštis nutviekstas tokia maironiška šviesa, ilgesiu ir nuoširdumu, priverčiantis virpėti kiekvieno lietuvių širdį, nepriklausomai nuo jo pažiūrų ir įsitikinimų:

*Mano tėviškė – mėlyno Nemuno vingis,
Gintariniai krantai ir sena Palanga.
Supų vilnį ramiai drungnas vėjas aptingęs,
Smėly plakas pavargusi marių banga.*

B. Aleknavičius knygą skiria emigrantui, paliekančiam tėvų namus. Kiekvienas menišką kūriny stebėtinu būdu prisipildo savo metui būdinga jausena, todėl nesensta. Nepasens ir šis eilėraštis, kaip ir jo kuriamą poetinę dvasią papildančios Bernardo nuotraukos. Fotografavo savąją Lietuvą, kai dirbo fotožurnalistu ir teko daug važinėti. Tvirtina, dažnai mintyse kartodavęs eilėraščio „Tėviškė“ posmus. 1965 m. „Minties“ leidykla 20 tūkst. egzempliorių tiražu išspausdino nedidelę knygėlę su šiuo eilėraščiu, papildytą B. Aleknavičiaus nuotraukomis. Knygyuose knygėlė neužsigulėjo, pataikė į žmonių širdis. 1982 m. parengtas naujas išplėstas leidinukas nebeišėjo, mat meilės gimtinei ir tėviškei jau neturėjo būti per daug, meilė toje santvarkoje taip pat buvo dozuojama.

Simboliška, kad debutinė B. Aleknavičiaus knyga, gerokai išplėsta ir papildyta naujomis nuotraukomis, šiomet tapo ir jo 25-ąja knyga. Darbštumo ir darbingumo jam galėtų pavydėti ir

daug jaunesni kūrėjai. Net jį pristatant kaip Vyriausybės kultūros ir meno premijos laureatą ir 22 knygų autorių, su B. Aleknavičiaus užduotu tempu nespėta – jis jau spėjo tapti 25 knygų autoriumi.

Novužės kraštui ir Lietuvos pajūriui

Vargu ar pats save kada nors pralenks, nes geriausias Bernardo darbas, kurį jis ne vienus metus rengia ir leidžia kartu su broliu Vincentu – tai daugiatomis enciklopedinio pobūdžio leidinys „Novužės krašto vaikai“. Jame pateikiama unikali, daugeliu atvejų paties B. Aleknavičiaus sulasiota informacija apie Zanavykų arba Novužės krašto žymiausias žmones. Šiam

visuma kultūros raiškoje. Tai Bernardo sumanymas – Lazdynėliuose, K. Doneičio gimtavietyje Karaliaučiaus krašte, minint poeto 275-ąsias gimimo metines 1989 m., pasodinti 275 ąžuoliukus poeto parkui. B. Aleknavičiaus pradėta kasmet sausio 1-ąją pasitikti švente „Naują metų pradėkime su Doneičium“ prie poeto paminklo Klaipėdoje. Kartu su profesoriumi Domu Kaunu ir dailininke Eve Labutyte inicijavo Martyno Jankaus memorialinio muziejaus Bitėnuose atsiradimą. Klaipėdos apskrities Ievos Simonaitytės viešajai bibliotekai B. Aleknavičius be jokio atlygio perdavė savo didžiulį sukauptą archyvą, kurio vertę žinovai vadina neįkainojama.

B. Aleknavičius dėkojo Likimui, kuris jį suvedė su įdomiaisiais Lie-

soraščio metraštininkas, arba penki vakarai su Bernardu“, mums regis, atvėrėme ne vieną reikšmingą kultūros istorijos puslapį, kurio tiesioginiu ar netiesioginiu dalyviu teko būti ir mūsų Bernardui. Drąsiai jį vadiname *mūsų Bernardas*, ir tai joks familiarumas, nes jis išties yra mūsų – mūsų visų. Mokėmės iš Bernardo išminties, meilės ir nepakantumo viskam, su kuo taikstytis nevalia. Svarbiausia, mokėmės žiūrėti ir matyti tai, kas Lietuvoje yra gera, prasminga, turi išliekamąją vertę, neužmerkdami akių ir į tamsiadėmes, kurios juk taip pat daug išmoko. Kad tik būtų noro mokytis.

Gediminas Zemlickas

Groja ir dainuoja čiurlioniukai

kraštui skirta ne viena B. Aleknavičiaus knyga, o enciklopedinio leidinio nauji tomai ir toliau bus leidžiami.

Kaip žurnalistas atvykęs dirbti į Klaipėdą neliko skolingas Lietuvos pajūriui ir Mažajai Lietuvai, jos didiesiems – Kristijonui Donelaičiui, Vydūnui, Evei Simonaitytei. Taip susigyveno su Lietuvos pajūriu, jo žmonėmis, kad šiandien kūrybos erdvėje skrenda dviem sparnais. Abu vienodai reikalingi ir brangūs – zanavykų ir lietuvininkų sparnai kaip nedaloma

tuvos žmonėmis, ir Aukščiausiajam, kad nepagailėjo kūrybingu gyvenimo metų, per kuriuos sukauptą medžiagą pavyko paversti knygomis. Nuoširdžią padėką skyrė gimtojo Novužės krašto vaikams, kurie iškelė jo asmenį Vyriausybės premijai gauti ir kurie dalyvavo ją įteikiant.

Laikraščio „Mokslo Lietuva“ redakcijos santykis su Bernardu ypatingas, bendraujame daug metų, išspausdinome ne vieną dešimtį jo straipsnių ir esė. Publikacijų cikle „Baltasis švie-

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

BENDRADARBIAVIMAS

Lietuviai Voluinės nacionaliniame Lesės Ukrainkos universitete

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ

2010 m. rudenį Voluinės nacionalinis Lesės Ukrainkos universitetas Lucke iškilmingai paminėjo 70-ąsias savo veiklos metines. Universitete veikia penki institutai, 11 fakultetų, technologijos ir verslo katedros, muziejai, mokymo centrai ir kiti padaliniai. Plačiau apie Voluinės nacionalinį Lesės Ukrainkos universitetą rašyta „Mokslo Lietuvos“ puslapiuose (2011 m. lapkričio 11 d., Nr. 20., P. 11–12).

X tarptautinė mokslinė konferencija, skirta vienuoliams bazilijonams

2011 m. spalio 6–8 d. Lucke, minėtame universitete vyko X tarptautinė mokslinė konferencija iš ciklo „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“. Konferenciją organizavo Voluinės srities valstybinė administracija, Voluinės nacionalinis Lesės Ukrainkos universitetas, Šiaulių universitetas, Metropolito Josifo Veljamino Rutsio Filosofijos-teologijos studijų bazilijonų institutas Briuchovičiuose ir Lietuvių-ukrainiečių istorikų asociacija.

Šio ciklo konferencijas pradėjo organizuoti 2000 m. pab. Vilniuje įsikūrusi Lietuvių-ukrainiečių istorikų asociacija, į organizacinę veiklą įjungdama vis daugiau institucijų. Todėl 2001–2011 m. jau įvyko 10 ciklo „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“ konferencijų. Penkios – organizuotos Lietuvoje (2001, 2003, 2004, 2006 ir 2009 m.): Šiauliuose, Bazilionuose, Vilniuje. Ir penkios – Ukrainoje (2003 (dvi), 2005, 2007 ir 2011 m.): Lvove, Krechive ir Dobromilyje, Voluinės Volodymyre, Bučiačyje, Staro Sambire ir Lavrive, Lucke.

Ukrainoje konferencijos organi-

Voluinės srities administracijos vidaus politikos skyriaus vadovas Andrijus Melnykas, Šiaulių universiteto prorektorius prof. Donatas Jurgaitis, Metropolito Josifo Veljamino Rutsio filosofijos-teologijos studijų bazilijonų instituto Briuchovičiuose rektorius dr. t. Robertas (Romanas Lysiejko) OSBM, Voluinės nacionalinio Lesės Ukrainkos universiteto prorektorė prof. Svetlana Gavriulik, Černivcų nacionalinio J. Fedkovičiaus universiteto prof. Jurijus Makaras ir Lietuvių-ukrainiečių asociacijos prezidentė dr. Aldona Vasiliauskienė. Kalbėjusieji džiaugėsi konferencijų, pasiekusių ir universitetą Lucke, ciklu. Prof. S. Gavriulik pasidžiaugė, kad pranešimų medžiaga parengti mokslo straipsniai bus išspausdinti Universiteto leidžiamame mokslo darbų leidinyje.

Šiaulių universiteto prorektorius prof. Donatas Jurgaitis įteikė padėkos raštus už už mokslinių-kultūrinių ryšių stiprinimą, pagalbą organizuojant konferencijas. Dr. A. Vasiliauskienė įteiktos padėkos, pasirašytos Voluinės srities gubernatoriaus Boriso Petrovičiaus Klimčiuko ir Voluinės nacionalinio Lesės Ukrainkos universiteto rektoriaus prof. Ihorio Jaroslavičiaus Kocano.

Pranešimai

Konferencijoje mokslininkai iš Lietuvos, Lenkijos, Italijos, Baltarusijos ir Ukrainos perskaitė 23 pranešimus. Penkis pranešimus parengė tėvai bazilijonai.

Pranešimai skaityti penkiuose posėdžiuose: „Lietuva ir Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“ (pirmininkavo dr. t. Robertas (Romanas Lysiejko) OSBM ir prof. Ihoris Skočilias); „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino ugdymo tradicijų pagrindai“ (dr. Aldona Vasiliauskienė ir prof. Leonidas Timošenko); „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas

Uteniškiai Šv. Bazilijaus Didžiojo vienuolyno bažnyčioje Lucke su vienuoliais bazilijonais. Iš kairės, pirmoje eilėje: brolis Romanas (Jurijus Melnykas) OSBM, dr. Aldona Vasiliauskienė, diakonas Jeronimas (Olegas Hrimas) OSBM, Zita Mackevičienė, Anelė Araminienė, Gita Juškėnienė, Odeta Bražėnienė, br. Ambrozijus (Volodymyras Kozakas) OSBM, Jurgis Bražėnas; II eilėje: t. Pavlo (Mykolajus Krečunas) OSBM, t. Polykarpas (Volodymyras Martseliukas) OSBM, t. Terentijus (Vasilijus Capčiukas) OSBM, t. Augustinas Babiakas, t. Robertas (Romanas Lysiejko) OSBM, t. Pavlo (Olegas Fedusivas) OSBM ir t. Pavlo (Petro Jachimec) OSBM.

rencijos: švietėjiška veikla“ ir „Mokslo Lietuva“ redaktorius G. Zemlickas, dalyvavęs beveik visose šiam ciklui skirtose konferencijose ir Lietuvoje, ir Ukrainoje.

Konferencijoje daug dėmesio skirta žymiesiems vienuoliams bazilijonams: ordino kūrimo iniciatoriui ir dvasiniam vadovui šv. Juozapatui (Ivanui Kuncevičiui, 1580–1623), jo aktyviausiam bendradarbiui Josifui Veljaminui Rutskiui (1574–1637), metropolitui Andriejui Šeptyckiui (1865–1944). Tyrinėta bazilijonų pastoracinė, leidybinė, švietėjiška

tyrimo objektui. T. Robertas (Romanas Lysiejko) OSBM, pirmąsyk dalyvavęs Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui skirtose konferencijose, buvo maloniai nustebintas nagrinėtų temų išsamumu, prasmingomis diskusijomis ir būsimu mokslo leidiniu.

Kultūrinė programa – muziejai

Organizuota ekskursija po Lucko senamiestį, muziejus, bažnyčias ir cerkves. Paskutinę konferencijos dieną aplankyti Zaturcų kaime Viačeslavo Lipinskio (1882 04 17–1931 06 14) ir Kolodiažne kaime Lesės Ukrainkos (1871 02 25–1913 08 01) muziejais. (Plačiau apie Lesę Ukrainką skaityti „Mokslo Lietuva“, 2011 m. balandžio 21 d., Nr. 8., P. 10–11). Pabuvo-ta ne tik literatūriname muziejuje, bet ir Lesės „baltajame“ dviejų kambarių namelyje, kuris specialiai buvo pastatytas sergantieji mergaitė, kad ji galėtų jaustis ramiau būdama toliau nuo gausios šeimos, mažų vaikų triukšmo. Muziejuje sukaupta apie 6 000 eksponatų (5 000 pagalbiniame fonde), tarp kurių daugiau negu šimtas unikalių memorialinių dokumentų ir daiktų. Kasmet muziejų aplanko apie 30 000 lankytojų, atvyksta iki 1 200 ekskursijų, vyksta mokslo tiriamasis darbas, švietėjiška, mokslo populiarinimo bei leidybinė veikla.

Konferencijos dalyviai lankėsi ir šv. Juozapato gimtinėje – Voluinės Volodymyre. Čia šv. Juozapato bažnyčioje (cerkvėje) vienuoliai bazilijonai (tėvai ir seminaristai) su konferencijos dalyviais giedojo maldas šv. Juozapatui, dr. t. Pavlo (Mykolajus Krečunas) OSBM, skaitė pranešimą apie šį šventąjį, pasakė pamokslą.

Pabuvo-ta ir etnografiniame muziejuje Rokyni kaime (Žemės ūkio Voluinėje istorijos muziejus – skansen) po atviru dangumi, nutolusia 12 km nuo Lucko. Tai vienintelis tokio tipo muziejus Ukrainoje: nuo 1978 m. veikia dendroparkas, 1979 m. atidarytas agromiestelis, o nuo 1989 m. dendroparko teritorijoje pradėti darbai, kuriant ekspoziciją. Muziejaus

kūrėjas Oleksandras Mykolajevičius Serediukas. Jame yra 10 architektūrinių paminklų-statinių. Septyniuose salėse galima susipažinti su Voluinės kaimo istorija nuo seniausių laikų iki šių dienų, kazokų gyvenimu, medine statyba, unikalia gamta, yra galimybė pačiam pabandyti padirbėti su senaisiais įrankiais.

Papildomi renginiai

X konferencijos naujovė – tautodailininkai. Konferencijos atidarymo ir pirmosios dienos posėdžiuose delegaciją iš Lietuvos papildė Utenos krašto tautodailininkai: Anelė Araminienė, Gita Juškėnienė, Odeta Bražėnienė, Jurgis Bražėnas su vadove Zita Mackevičiene. Lvovo Religijų istorijos muziejaus darbuotojai (vadovė Ruslana Bubriak – Lvovo Religijų istorijos muziejaus Parodų organizavimo skyriaus vedėja) daugiau nei prieš pusmetį lankėsi Utenoje, susipažino su uteniškių tautodailės darbais ir kvietė atvežti darbų parodą. Lvove uteniškių paroda „Su meile Lietuvai“ (kurioje eksponuoti 26 autorių darbai) atidaryta spalio 7 d., sulaukė gausių lankytojų.

Grįždami į Lietuvą, uteniškiai vėl užsuko į Lucką ir parsivežė ikonų reprodukcijų, pieštų ant stiklo. Į Lietuvą atvežta ikonų ant stiklo paroda buvo atidaryta Utenoje Antano ir Motiejaus Miškinų bibliotekoje ir lapkričio 3 d. pristatyta visuomenei. Ją aplankė Ukrainos ambasadorius Lietuvos Respublikoje Valerijus Žovtenko ir kultūros atašė Olena Masneva, iš Utenos paroda nukeliavo į Tauragnus.

Minėtos parodos praplėtė „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino“ X tarptautinę mokslinę konferenciją kultūrinių ryšių plotme.

Kita itin svarbi X konferencijos naujovė – Voluinės nacionalinis Lesės Ukrainkos universitetas pažadėjo išspausdinti pranešimų medžiagą specialiaame tęstinajame mokslo darbų tome. Tai bus reikšmingas leidinys rengiantis šv. Bazilijaus Didžiojo ordino 400 metų jubiliejui 2017 metais.

Pranešimų įdėmiai klauso dvasininkai ir pasauliečiai. Iš kairės: doc. Oleksandras Gavriulik, prof. t. Augustinas Babiakas, t. Polykarpas (Volodymyras Martseliukas) OSBM, t. Robertas (Romanas Lysiejko) OSBM, t. Pavlo (Petro Jachimec) OSBM, prof. Leonidas Timošenko

zuotos vietovėse, susijusiose su Lietuva. Neatsitiktinai ir X tarptautinė mokslinė konferencija buvo organizuota Lucke – XIV a. Lucką ir aplinkines žemes valdė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino jauniausias sūnus Liubartas (1300–1383), pastatęs čia pilį, kuri iškilusi savo didingumu ir po kasmet vykdomos restauracijos vis gražėja.

Konferencijos prasidėjo šv. Mišiomis. Jas Lucko šv. Bazilijaus Didžiojo vienuolyno bažnyčioje aukoją aštuoni vienuoliai bazilijonai kunigai, giedojo broliai vienuoliai.

Iškilmingame konferencijos atidarymo posėdyje (vadovavo prof. Svetlana Gavriulik) dalyvius sveikino

XVI–XVIII a.“ (prof. Volodymyras Osadčyj ir dr. Irena Vodznianovska); „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas XIX–XX a. pradžioje“ (prof. Michailas Dovbyščenko ir doc. dr. Oksana Karlina) ir penktas posėdis „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas atskirų vienuolynų istorijoje“ (dr. Valentina Los ir dr. Olena Filatova).

Lietuvai atstovavo t. Pavlo (Petro Jachimec) OSBM pranešimas „Vilnius – Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino lopšys“, prof. D. Jurgaitis – pranešimas „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas – mokslinių ryšių tarp Lietuvos ir Ukrainos aukštųjų mokyklų atgaivinimo iniciatorius“, dr. A. Vasiliauskienė – „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino konfe-

veikla atskirais istoriniais laikotarpiais, bazilijonų vienuolynai ir provincijos, represijos prieš bazilijonus ir jų naikinimas, bazilijonų išėjimas iš pagrindžio ir nūdienos darbuotė.

Dr. t. Robertas (Romanas Lysiejko) OSBM ir dr. A. Vasiliauskienė pateikė visose konferencijose skaitytų pranešimų skaičius: 63 perskaityti Lietuvoje vykusių konferencijose ir 68 – Ukrainoje. Šioje X konferencijoje aktyviai dalyvavo profesoriai Ihoris Skočilias (Lvovas) ir Leonidas Timošenko (Drohobyčiai): jų pateikiami klausimai liudijo ne tik abiejų mokslininkų gilų ne tik šios ir religinių, istorinių temų, archyvinės medžiagos žinojimą, bet ir dėmesį kiekvienam prelegentui, jo

Prisimenant kolegą Vladą VOVERĮ, jo 90-mečio proga

■ Atkelta iš 1 p.

priespaudą, besitelkiantys į savisaugos būrius. Štai tokiose apylinkėse ir tokioje aplinkoje teko vaikystę praleisti ir Vladui Voveriui.

Vladas šiltai prisimindavo pirmąjį savo Alaburdiškių pradžios mokyklos mokytoją Valentiją Laurinaitį, gėrio ir grožio puoselėtoją, kurio lėšomis mokyklai nupirko pianino garsai visam laikui įstrigo tuometinio mokinuko Vlado atmintyje. Jo pavyzdžiu pasekė ir V. Voveris, kuris lygiai po 70 metų, kaip ir jo buvęs mokytojas, 1999 m. už jam valstybės atstatytas lėšas, nupirko VPU pianiną ir paskyrė jį choro „Ave Musica“ reikmėms, kuriame jis ir pats dainavo nuo 1994 m. iki 2007 m. Tokių mecenatavimo pavyzdžių reta šiais pragmatizmo laikais. Vėliau V. Voveris mokėsi Aukštadvario progimnazijoje (dabar Aukštadvario vidurinė mokykla), kur veikė skautai, ateitininkai, jaunlietuvių ir kitos organizacijos, matematikos, Raudonojo Kryžiaus būreliai. Vokiečių ir lietuvių kalbas čia 1934–1936 m. V. Voveriui dėstė Antanas Gustaitis, kuris nuo 1936 m. balandžio 1 dienos buvo paskirtas Valstybės radiofono Klaipėdos programų skyriaus vedėju, o 1936–1940 m. dirbo Klaipėdos ir Kauno radiofonuose, 1940–1941 m. – buvo Vilniaus dramos teatro direktorius. 1944-aisiais jis pasitraukė į Vakarus ir nuo 1949 m. gyveno Bostone, kur ir mirė 1990 m. Kartu su Vladu mokėsi ir būsimoji profesorė Domicelė Mikalauskaitė, su kuria Vladas nuolat ir ilgai bendravo.

Vietinių atmintyje yra išlikę prisiminimų apie tai, kad 1920 m. ties Aukštadvariu vyko įnirtingi mūšiai tarp lenkų generolo L. Želigovskio, bandžiuo užgrobti Lietuvą, legionų ir jaunos Lietuvos savanorių kariuomenės. Tų metų rudenį Aukštadvarį stovėjo Lietuvos kariuomenės III diviziono 3-asis pėstininkų pulkas. Priešakinėse pozicijose lenkų puolimą stabdė 6-ojo pėstininkų pulko Lietuvos savanoriai. Kovose su lenkais čia žuvo ir Aukštadvario kapinėse buvo palaidoti savanoriai Jurgis Baltrušis iš Slavikų miestelio, Šakių apskrities, Jonas Urbonas iš Telšių apskrities, Rietavo valsčiaus, ir Stasys Burneikis (kilmė nėra žinoma). Šių Lietuvos savanorių kapai išliko Aukštadvario kapinėse ir yra prižiūrimi patriotų mokytojos G. Savickienės bei mokytojo K. Venckaus vadovaujamo būrelio mokinių. Prisiminimai apie Aukštadvarį ilgam išliko V. Voverio atmintyje, traukė jį čia sugrįžti.

1938–1940 m. Vladas Voveris mokėsi Prienų „Žiburio“ gimnazijoje, kuriai vadovavo direktorius, labai iškilis asmenybė, vikaras Feliksas Martišius (dar jam besimokant caro laikais Mintaujos gimnazijoje iš jos

buvo pašalintas už atsisakymą rusiškai melstis). Vikaras F. Martišius Prienuose įkūrė didelį 5 ha medelyną-sodą, kuriame dirbo kartu su mokiniais, dėstė sodininkystę kaip fakultatyvą, laiškais keitėsi patyrimu su kitais Lietuvos sodininkais. Iš šio sodo (Vytauto Daraškevičiaus prisiminimai), obelaitėmis, kriaušaitėmis, slyvaitėmis ir vaiskrūmiais tuomet pražydė Suvalkijos, Dzūkijos ir kitos Lietuvos vietovės. 1941–1944 m. jis sodininkystės mokė ir gimnazistus: poetą Justiną Marcinkevičių, kalbininką Joną Kazlauską. Parašė vadovėlį „Apie sodą“. Mokyklai vadovavo iki pat Raudonosios Armijos atėjimo 1944 m., kai buvo atleistas iš direktoriaus pareigų. Šiame gimnazijos sode teko patyrimo semtis ir Vladui, kur jo puoselėti obelų atmintis taip pat ilgam ir giliai įstrigo jaunuolio atmintyje. „Obelis, kur augalota, ką sode matei“ dainuos Vladas kartu su kitais choristais „Ave Musica“ VPU kameriniame chore, jau vėliau, jam dirbant VPU ir net išėjus į pensiją.

Be įprastinių pamokų „Žiburio“ gimnazijoje, šeštadienį ir sekmadienį vykdavo trumpos pamokėlės-koncertai, po to – loterijos. Pinigai už juos būdavo skiriami sumokėti už mokslą to neišgalintiems, neturtingų gimnazistų šelpimui. Mokinių tarpusavio santykiai buvo geri, vyravo tolerancija, pagarba. Gimnazijoje buvo puoselėjamos literatūrinės, muzikinės ir sportinės tradicijos, veikė ateitininkai, kurie buvo pasidaliję į vyresnių ir jaunesnių kuopeles, veikė šauliai. Gimnazijos šokių ratelis 1938 m. Lietuvos tautinėje olimpiadoje už tautinius šokius „Šustą“ ir „Kubilą“ buvo apdovanotas medaliais. Taip pat buvo rengiami vakarai su vaidinimais, kuriuos paruošdavo mokytojai – ypač išradingas mokytojas Juozas Eidukevičius. Apie jį, kaip ir apie kitus „Žiburio“ gimnazijos mokytojus – matematiką Igną Saudargą, prancūzų kalbos mokytoją Benediktą Bučinskį – Vladas Voveris šiltai atsiliepė savo 1990 m. „Šviesos“ leidyklos išleistoje knygoje „Pedagogas – mūsų viltis ir nerimas“.

Įspūdingas Prienų „Žiburio“ gimnazijoje būdavo ir mokslo metų atidarymas, ir metų pabaigos posėdis. Pedagogų tarybos sekretorius, lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas kalbininkas Stasys Barzdukas iškilmingu balsu skaitydavo protokolą, kas į kurią klasę yra keliamas, kuris gimnazistas yra apdovanojamas. Mokytojas S. Barzdukas 1944 m. pasitraukė į Vakarus, JAV parašė lietuvių kalbos vadovėlį, dalyvavo lietuvių bendruomenės veikloje. Kartą Lietuvos Nepriklausomybės dienos Vasario 16-sios paminėjimo proga su kitais lietuvių atstovais Stasys Barzdukas buvo priimtas JAV prezidento D. Eizenhauerio.

Štai tokioje gimnazijos aplinkoje galutinai ir susiformavo tvirtas, darbštus ir pareigingas, vertinančio krašto praeitį ir galvojančio apie jo ateitį, nesitaikstančio su jokiais blogybėmis, Vlado Voverio charakteris.

Po „Žiburio“ gimnazijos baigimo, 1940 m. V. Voveris įstoja mokyti į Trakų mokytojų seminariją, kuri pasižymėjo kaip kultūros ir švietimo židinys. Nuo 1920 m. iki 1939 m. veikusioje Trakų mokytojų seminarijoje visas mokymas ir auklėjimas pagal pilsudskinkų direktyvas bei nurodymus buvo vykdomas tik lenkų kalba. Ir tik kaip atskiros disciplinos tuo metu buvo dėstomos lietuvių ir baltarusių kalbos, nes seminarija rengė mokytojus Vilniaus

krašto pradinėms mokykloms, kur absoliuti dauguma vaikų buvo lietuviai. 1940 m. liepos mėn. atkurtoje lietuviškoje Trakų mokytojų seminarijoje jau lietuviškai pradėti ruošti pradinį klasių mokytojai, nes buvo toks didžiulis jų poreikis ilgai lenkintame Vilniaus krašte, kad mokyklos įkūrėjas ir jos pirmasis direktorius Juozas Mičiulis,

Dr. Vladas Voveris

neturėjo kada ne atsikvėpti, kompleksuodamas reikiamus pedagoginius kadrus, nes dirbo Lietuvai sudėtingiausiu istoriniu laikotarpiu. J. Mičiulis (iš Elvyros Biliūtės-Aleknavičienės prisiminimų) turėjo didžiulę mokytojų rengimo patirtį, kurią buvo įgijęs Panevėžio, Tauragės, Marijampolės ir Trakų mokytojų seminarijose. Buvo veikalo „Pedagogika ir didaktika“ (1927) ir „Bažnyčios istorijos“ (1939) autorius. J. Mičiulis galvojo ir apie skubų mokytojų seminarijų įkūrimą ir kitose Lietuvos vietovėse net prasidėjus karui, mat iš seminarijų į vokiečių karo tarnybą jaunuoliai nebuvo šaukiami. Po karo iškiliajam pedagogui teko „savo darbą“ tęsti Karelijos ir Mordovijos lageriuose, kuriuose jaunosius tremtinius mokė Lietuvos istorijos ir lietuvių kalbos, o šie jį praminė ir gražiai vadino Amžinuoju Pavasariu.

Kaip savo knygoje prisimena Ona Bražiūnienė (Trakų mokytojų seminarija, Vilnius, 2009), stojantieji į seminariją turėjo dalyvauti konkurse. Buvo tikrinama sveikata ir ypač klausia, reikėjo padainuoti pasirinktą dainą, padeklamuoti eilėraštį. Neturintys muzikinės klausos į seminariją nebuvo priimami. Laimėjusiems konkursą buvo pranešama, koku muzikos instrumentu turės mokyti groti, nes tai buvo privalomas dalykas. Instrumentais aprūpindavo mokykla: turėjo 23 smuikus, po keturis altus, violončeles, mandolinas, vieną naują ir tris senesnius fortepijonus. Kiekvienas būsimas pradinės mokyklos mokytojas privalėjo mokyti groti bent vienu muzikame instrumentu. Seminarijoje pirmame kurse lietuvių kalbą ir literatūrą dėstė T. Petružytė, vėliau A. Ruzgytė; rusų kalbą, geografiją – A. Vokietaitis, buvęs Ukmergės mokytojų seminarijos direktorius; istoriją – J. Mičiulis; matematiką, konstituciją ir fiziką – P. Šer-

nas; piešimą ir darbelius (berniukams), dailyraščio metodiką – V. Varanka; kūno kultūrą – L. Matusevičienė; karinį parengimą (berniukams), instrumentinę muziką – V. Arnastauskas, žemės ūkį – M. Rimkutė. Aukštesniame kurse prisidėjo ir kiti dalykai: chemija, kurią dėstė M. Rimkutė; bendroji psichologija, pedagogika – J. Mičiulis,

lietuvių k. metodika, skaičiavimo metodika – A. Vokietaitis. Trakų seminarijos aplinka žavėjo sistemingai ir skoningai tvarkomais gėlynais, takais. O kas dar gražesnio už prie pat mokyklos slenkščio tyvuliuojantį ežerą! Seminaristus visada vertė pasitempti mokyklos drausmė, dvelkianti auditorijų švara ir tvarka, nors senasis seminarijos dviejų aukštų pastatas ir buvo statytas cariniais laikais kaip realinė mokykla. Vadovėlius mokiniai gaudavo seminarijos bibliotekoje, jie buvo išleisti tarpukario Lietuvoje ir jais buvo naudotasi iki pat 1944 m., naujos rusų okupacijos. Pirmoji seminarijos laida, kurioje buvo ir V. Voveris, išleista 1942 m. Joje buvo 16 absolventų. Šią laidą

baigė ir būsima Lietuvos nusipelnusi artistė, operos teatro primadona Regina Tamulevičiūtė, kuri jau seminarijoje choro pasirodymo metu dažnai atlikdavo solo partijas. Nuo 1947 / 48 m. seminarijoje nebeliko nė vieno dėstytojo iš pirmojo kolektyvo, 1949 m. visos seminarijos Lietuvoje buvo pervadintos pedagoginėmis mokyklomis, o 1957 m. Trakų pedagoginė mokykla perkelta į Naująją Vilnią ir pavadinta Naujosios Vilnios pedagogine mokykla.

ir nelegaliai apsigyvena Žiezmerių rajone, kur iki 1946 m. dirba mokytoju Antakalnio pradinėje mokykloje. Čia jis greit pagarsėja kaip puikus pedagogas. 1946–1947 m. mokytojauja Trakų mokytojų seminarijoje, 1947–1949 m. dirba literatūros ir kalbos redaguotoju Kaišiadorių raj. laikraščio redakcijoje, o nuo 1949 m. įsidarbina ir Kaišiadorių Darbininkų jaunimo vidurinės mokyklos mokytoju. Taip pat, nuo 1949 m. iki 1961 m. kartu dirba mokytoju ir Kaišiadorių gimnazijoje (vidurinėje mokykloje). Pasak Jono Laurinavičiaus, 1946–1950 m. Kaišiadorių rajono laikraščiu „Bolševikiniu keliu“ nuolat trūkdavo raštingesnių žmonių, todėl 1947 m. V. Voveris buvo priimtas šio apskrities laikraščio korektoriui, kartu rašė žinutes, straipsnelius, pasirašinėdamas įvairiausiais slapyvardžiais. Pats baisiausias dokumentas, kurį 1948 m. kovo 29 d. paskelbė laikraštis, kaip ir kiti visi tuometiniai laikraščiai, buvo LTSR Ministrų tarybos ir LKP(b) CK nutarimas „Dėl kolektyvinių ūkių organizavimo respublikoje“. Tada ir prasidėjo masinis valstiečių varymas į kolūkius, kuriuos jie vadino rusišku dariniu „kolchozais“. Tačiau įdomu tai, kad apie pačių kolūkių kūrimą rajono laikraštis rašė pernelyg mažai, nebuvo paskelbta nė vieno reportažo, nė vieno platesnio straipsnio. Tai rodo, kad redakcijos darbuotojai gerai suprato tuometines valstiečių nuotaikas, o valstiečių masinis nusiteikimas prieš stojimą į kolūkius buvo toks akivaizdus, kad redakcija nesiryžo atvirai meluoti apie vadinamą „visuotinį valstiečių entuziazmą“ stojant į „kolchozus“. Į laikraštį rašydavo ir būsimoji prof. Bronislovas Genzelis, Kovo 11-sios Nepriklausomybės akto signataras, tuometinis Kaišiadorių gimnazijos moksleivis. Jo žinutes tekdavo V. Voveriui, kaip laikraščio korektoriui, redaguoti.

Bus daugiau

Prienų „Žiburio“ gimnazija dabar

Prenumeruokite „Mokslo Lietuvą“, kad svarbiausios mokslo visuomenės naujienos pirmiausia pasiektų Jus. Tai operatyvesnė informacija nei laukti internetinio „Mokslo Lietuvos“ varianto, kuris pasirodo vėliau.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Moksliui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

ASMENYBĖ IR ISTORIJA

BALTASIS LIKIMO ŽIRGAS RAUDONA UODEGA (5)

Pradžią Nr. 2, 3, 4 ir 6

Ši publikacija skirta karaimų tautos dvasinio ir pasaulietinio vadovo, diplomato, orientalistinio mokslininko ir karaimų tautos muziejaus kūrėjo Hadži Seraja Chano ŠAPŠALO (1873–1961) 50-osioms mirties metinėms paminėti.

Kai Vilnius tapo karaimų kultūros centru

Išvalgus vertintojas galėtų atkreipti dėmesį, kaip įvairiose šalyse ir skirtingais istoriniais laikotarpiais buvo krepiamasi į S. Šapšalą. Krymo karaimų aplinkoje jis buvo Seraja ben Mordechajus, Rusijos imperijos ir sovietinės santvarkos laikais tarp rusakalbių – Sergejus Markovičius Šapšalas, tiesa, kartais ir Seraja. Pasitaikydavo, priklausomai nuo aplinkos ir aplinkybių, kad prie savo vardo pridėdavo ir tokius garbingus tiurkiškus titulus kaip Hadži (reiškia keliautoją į šventas vietas, keliaujantį maldininką ar piligrimą) ar net Chanas Šapšalas. Irane, arba Persijoje, kaip ta šalis seniau buvo vadinama, jis savo pedagoginių, diplomatinė ir mokslinių nuopelnų dėka tapo Hadži Seraja Chanu Šapšalu. Tačiau niekad taip skambiai, net pompastiškai nepasirašinėjo, kaip būdamas Lenkijos valstybės pilietis – *Jego Exellencja Szapszal Hadży Seraja Han* (Jo Ekscelencija Hadži Seraja Chanas Šapšalas). Dar pasakysime, jog Lenkijos valstybė už nuopelnus jį apdovanojo Komandoro kryžiumi su Lenkijos atgimimo (II *Żečpospolitos*) ordino žvaigžde – neblogai derėjo prie visų jo Irane ir Rusijos imperijoje gautųjų apdovanojimų. Po Antrojo pasaulinio karo sovietinėje Lietuvoje visi titulai ir ankstesni nuopelnai oficialioje erdvėje virto istorijos viesulo išsklaidytomis dūmėmis. Tiesa, buvo ir kita erdvė, kurioje S. Šapšalo autoritetas buvo nepaneigiamas, jo mokslinės veiklos nuopelnai buvo vertinami. Tai Oriento tyrinėtojų aplinka.

Nepaneigiamas faktas, kad Seraja Šapšalas mokėdavo rasti bendrą kalbą, regis, su prieštaraujančių ir net viena kitai priešiškų ideologijų atstovais, prisitaikyti prie įvairių politinių režimų. Jis puikiai sutarė su lenkų administracija, 1930 m. S. Šapšalo vadovaujamas karaimų bendruomenės Trakuose ir Lucke lankė pats Lenkijos prezidentas Ignacas Moscickis. Vertinant S. Šapšalo įvairiapusę veiklą Vilniuje ir Trakuose Lenkijos valstybės valdymo metais tenka pripažinti, kad jo dėka karaimų tautos autoritetas Lenkijoje buvo išties pakankamai aukštas.

Kad ir kaip prieštarai vertintume tarpukario Lenkijos politiką vadinamajame Vilniaus krašte 1920–1939 m., tenka pastebėti nemažai gerų karaimų bendruomenės pokyčių. Po Pirmojo pasaulinio karo tikroju karaimų kultūros centru tapo Lenkijos valstybės sudėtyje atsidūręs Vilnius, S. Šapšalo veikla ir jo autoritetas čia suvaidino toli gražu ne paskutinį vaidmenį. Ne be S. Šapšalo pastangų 1936 m. Lenkijos Seimas priėmė dokumentą, kuriuo karaimų ir musulmonų bendruomenėms suteik-

tas juridinio asmens statusas, patvirtintas jų statusas. Teisine prasme buvo sugrąžintas toms religinėms bendruomenėms savarankiškumas, kurį jos turėjo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Trakų karaimų dvasinė valdyba nuo šiol vadovavo visiems Lietuvos ir Lenkijos karaimams. Vilniaus universitete, tuo metu vadintame Stepono Batoro vardu, buvo pradėtos gaivinti Orientalizmo studijos, užgesusios kartu su 1832 m. uždarytu Vilniaus universitetu.

Ir dar vienas svarbus dalykas: tuo metu Trakuose karaimų vaikams oficialiai buvo galima mokytis karaimų kalbos ir tautos išpažįstamos religijos. Jos mokė vyresnysis dvasininkas Simonas Firkovičius (1897–1982), įkūręs paparinę mokyklą ir vaikų darželį. S. Firkovičius buvo Trakų karaimų religijos ir kalbos mokyklos direktorius, kartu ir mokytojas. Labai kūrybiškas žmogus, rašęs eilėraščius, pjeses, skatines teatro vaidinimus. S. Firkovičius rinko karaimų patarles, priežodžius, sudarė karaimų kalbos žodyno kartoteką. Gimtąja kalba ir religija jis siekė išsau-

Hadži Seraja Chanas Šapšalas (pirmoje eilėje sėdi penktas iš kairės) ir jo žmona Vera Eguiz-Chapchal (sėdi trečia iš kairės) 1937 m. svečiuojasi pas Paryžiaus karaimus

Tarsi grįžimas į LDK laikus

Prieškario Lenkijos spaudoje, kai kalbama apie Vilniaus, Trakų, Lucko ar Haličo karaimų bendruomenes, visur figūruoja sąvoka *Lenkijos karaimai*. O juk ne Lenkijos kuris nors valdovas, bet Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas parsivežė ar parsikvietė tam tikrą skaičių Krymo karaimų ir totorių į Lietuvą (ne į Lenkiją), jie buvo apgyvendinti būtent Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestuose, privilegijas gavo iš Lietuvos valdovų. XX a. Lietuvos karaimai ir totoriai staiga virto *Lenkijos karaimais* ir *Lenkijos totoriais*. Panašiai gyvendami Rusijos imperijos sudėtyje visi buvo tapę Rusijos karaimais ir totoriais. Sunku pasakyti, kiek tai buvo derinama su pačių karaimų ir totorių bendruomenėmis ir kokia buvo tų bendruomenių narių nuomonė šiuo klausimu. Tikriausiai labai nesispyrė, nes bet kuri valdžia mėgsta nuolankius pavaldinius.

Tai atsispindėjo ir tarpukario spaudoje. Antai pabrėžiama, kad Trakų karaimų namuose šalia Senojo Testamento galima išvysti ir Nobelio literatūros premijos laureato Henriko Senkevičiaus (Henryk Sienkiewicz) romaną „Ugnimi ir kalaviju“. Įdomu, kad pokario laikais karaimų namuose apsilankantiems Lietuvos žurnalistams į akis pirmiausia krisdavo ne Senkevičiaus romanai, bet karaimų itin gerbiamo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto portretai, kurio tarpukario lenkų žurnalistai sugebėdavo kažkaip nepastebėti. Sunku patikėti, kad Trakų karaimai Vytauto portretus būtų slėpę. Tiesiog žmonėms būdinga

matyti tai, ko labai norisi – tinka visoms santvarkoms.

Jeigu pavartytume 1924–1947 m. leistą, tegu ir su pertrūkiais karo metais, žurnalą „Mysl karaimska“, tai įsitikintume su kokia pagarba Lietuvos karaimai prisimena, mini ir net garbina Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą. Tokios pagarbos ir meilės užkariautojai, pavergėjai paprastai nenusipelno. Jeigu 600 metų tautos atmintyje išlieka, jų vardas istorijoje neišblunka, vadinasi, tai ne šiaip užkariautojas, bet tos tautos geradarys. Šitai pasakytina apie Vytautą. Ko tik lenkų, vokiečių, rusų istorijos šaltiniuose neraskime apie Vytautą – gero ir blogo, nuo susižavėjimo iki bėgimo ir nebūtų trūkumų išvardijimo, bet juk ne karaimų tautos atmintyje tie trūkumai užsifiksavo. Karaimai mato Vytautą kaip labai teisingą valdovą, vertą kuo didžiausios pagarbos ir nuoširdaus susižavėjimo, kuria šios tautos intelektualai ir literatai Vytautą gausiai per šimtmečius apdovanojo. Taip karaimai išreiškė savo tautos požiūrį į Lietuvos valdovą – už gera jam atsidėjo geru, ir ta geroji atmintis tapo istorine tradicija, jaugo į Lietuvos karaimų istorinę ir tautinę savimonę, tapo jų tapatumo dalimi, savotišku tautinio atsparumo ženklu ir simboliu. Kai šių eilučių autoriui mieli kolegos lenkai parodys bent vieną Lenkijos karalių ar naujųjų laikų prezidentą, kuris nusipelnė tokios karaimų tautos meilės ir susižavėjimo kaip Vytautas, mieliai pripažinsime to valdovo ar vadovo autoritetą, pasveikinsime ir tos žinios atradėją. O kol kas – Vytautas nepralenkta ir vargu ar jo vardas karaimų tautoje laikui bėgant sumenks.

Štai kodėl sąvoka *Lenkijos karaimai*, kai kalbama apie Vilniaus, Trakų ar Lucko karaimus, lietuvių ausiai skamba keistokai. Reiktų išnašos su išsamiu istoriniu paaiškinimu ir susitarant dėl sąvokų prasmės, kurios skirtingoms tautoms dažnai skamba nevienareikšmiškai ar net skirtingai.

Sunku būti pranašu tarp savųjų, dar sunkiau tarp svetimųjų

Ne visai draugiškai S. Šapšalo atžvilgiu nusiteikę autoriai įvairiomis progomis, o ir be jų kartais skaudžiai jam įgeldavo, pabarstydavo aštrių spyglių po jo Likimo balto žirgo kanopomis. Girdi, S. Šapšalas su visais rasdavo bendrą kalbą, sutardavo su Pilsudskiu, Hitleriu, aišku, ir su Stalino „anūkiais“. Pasakyta pikta ir neteisingai, kaip kad būna su idėjiniais priešininkais polemikos įkarštyje, kai argumentus gožia emocijos. Smetonos tame ne visai garbingame sąraše neteko matyti, bet gal ir mastas skiriasi.

Kad S. Šapšalas sutarė su nepriklausomos Lietuvos Respublikos valdžia, kai 1939 m. prasidėjus Antrajam pasauliniam karui Vilnius ir dalis Vilnijos buvo grąžinta Lietuvai, nereiktų labai stebėtis. Tiesa, 1940 m. atėjus sovietams jis buvo priverstas atsakyti hachano pareigų ir visų savo titulų, bet tai jau buvo kitos santvarkos gaivalas. Į Lietuvą įžengus Vokietijos naciams S. Šapšalas faktiškai toliau vykdė tas pačias karaimų dvasinio ir pasaulietinio vadovo pareigas. S. Šapšalo veikla nacistinės Vokietijos okupuotoje Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais nusipelnė atskiro nagrinėjimo. Jis darė viską ir daugiau, kiek tomis sąlygomis buvo įmanoma, kad ne tik jo kruopščiai surinktas karaimų tautos paveldas, bet ir pati karaimų tauta būtų išsaugota. Išsikeltą užduotį jis įvykdė gal net su kaupu. Tačiau tas faktas, kad hitlerinės okupacijos metais Vokietijos naciai karaimų nepersekiojo pagal rasinį principą, nevykdė jų masinių žudynių, skirtingai nuo holokaustą patyrusių žydų tautos, kartais iššaukdavo ne visai adekvatų vertinimą. Ką apie tai žinome? Remsimės spausdinta informacija, kurią veikiausiai būtų galima gerokai papildyti, jeigu šios temos tyrinėjimui būtų specialiai atsidėta.

INSTYTUT NAUKOWO - BADAWCZY
EUROPY WSCHODNIEJ W WILNIE
UL. ARSENAŁSKA 8.

Serajos Šapšalo nuotrauka su jo parašu ant Rytų Europos mokslinio tyrimo dokumento pažymėjimo

goti savo tautos tapatumą, todėl ypač rūpinosi vaikais ir jaunimu kaip tautos išlikimo pagrindu. 1940 m. šioms jo pastangoms sovietų valdžia užkirto kelią, mokyklą ir darželį uždarė. Norintys mokytis karaimų kalbos tą darė nelegaliai, slapta. O S. Firkovičiaus dėka, kad jau šių asmenybę prisiminėme, Trakų kenesa taip ir nebuvo galutinai uždaryta, jis išliko jos vyriausiuoju dvasininku – hazanu, slapta atlikdavo religines apeigas.

ASMENYBĖ IR ISTORIJA

Kad karaimai nepatyrė holokausto, maža tauta nacių okupuotose kraštuose buvo išgelbėta nuo fizinio sunaikinimo skelbtuose straipsniuose dažniausiai didžiausi nuopelnai dažnai priskiriami S. Šapšalui. Tai natūralu, nes jis tuo metu buvo tikrasis šios tautos lyderis. Reikėjo įrodyti, kad karaimai etniškai nėra žydų tautos dalis, bet priklauso tiurkų tautomis, yra viena iš tiurkų tautų. S. Šapšalo dar XX a. ketvirtajame dešimtmetyje karštai propaguota teorija, karaimų dejudeizacijos siekiai, tam reikalui išties pasitarnavo, nors nėra paprasta atsakyti, ar suvaidino lemiamą vaidmenį. Veikiausiai įtakos turėjo daugelis veiksnių. Nė kiek nemenkindami S. Šapšalo nuopelnų ir diplomatiškos sugebėjimų, su kuriais jau turėjome progos susipažinti prieš tai spausdintose šios publikacijos dalyse, atkreipsime dėmesį į kai kuriuos papildomus momentus. Gal pavyks juos susieti, tegu bent iš dalies, ir į tam tikrą visumą.

Karaimais susidomi Italijos antropologai

1934 m. rugsėjo 4–16 d. Italijos Etninių problemų tyrimo komisija surengė mokslinę ekspediciją į Vilnių, Trakus, tuo metu taip pat Lenkijai priklausiusį Lucką Voluinėje, kai kurias Galicijos vietas. Buvo tiriami Lietuvos ir Lenkijos karaimų, kurių protėviai iš Krymo atvežė Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, antropologiniai, genetiniai ir demografiniai duomenys. Be Lenkijos valstybės sudėtyje atsėdusių karaimų, buvo aplankyti ir Panevėžio karaimai Lietuvoje. Ekspedicija buvo surengta pačių Italijos antropologų iniciatyva, siekta mokslinių tikslų, bent kiek galima spręsti iš spausdintų duomenų. Ekspedicijai vadovavo italų statistikas, sociologas, demografas ir ekonomistas profesorius Korrado Džini (Corrado Gini, 1884–1965).

Ką žinome apie šį mokslinį? Bolonijos universiteto auklėtinis (1905 m.), dėstė Kaljaro, Padujos ir Romos universitetuose. Nerimą kelia jo 1927 m. išleistas knygos pavadinimas – „Moksliniai fašizmo pagrindai“. Dučės Benito Musolinio laikų vienas iš žymiausių fašizmo teoretikų ir ideologų, bene svarbiausias jo veikalas – „Politinės ekonomikos paskaitos“ (Lezioni di Politica Economica, 1926). Lorenco kreivės* algebrinės interpretacijos, pagarsėjusio vadinamojo *Gini koeficiento* (1921) autorius. Italijos Sociologijos ir Statistikos draugijos prezidentas. 1962 m. bus išrinktas *Accademia dei Lincei* nariu. Priminsime, kad ši seniausia 1603 m. įkurtoji Mokslų akademija, dažnai vadinama „Lūšiaškių akademija“ nuo 1871 m. vykdo šios šalies Italijos nacionalinės mokslų akademijos funkcijas.

Tai štai Trakuose dar gyvena karaimai, atsimenantys italų antropologų vykdytas procedūras. Buvo tiriami brandaus amžiaus apie lyčių karaimai. Italai vietos karaimų galvas matavo specialiais įtaisais, paskui dešinės rankos delną išspaudavo tam tikrais juodais dažais ir liepdavo palikti atspaudą ant balto popieriaus lakšto. Taip pat buvo išmatuojama visa ranka, tekdavo palikti ir kojų pėdų atspaudus. Buvo imami karaimų kraujo mėginiai. Italų komisijos nariams sugrįžus iš minėtų karaimų gyventų miestų, buvo paskelbtos jų atliktų matavimų išvados. Svarbiausia iš jų tokia: antropologiškai

karaimai yra tiurkų kilmės tauta, artimiausia Pavolgyje gyvenantiems čiuvašiams. Pastarosios tautos protėviai buvo chazarams giminingi Pavolgio bulgarai.

Profesorius Corrado Gini iširtųjų Lietuvos ir Lenkijos karaimų antropologinių ir kraujo grupių tyrimų rezultatus 1939 m. paskelbė italų mokslo žurnale „Genus“. Ko gero, publikacija pasirodė pačiu laiku, žinant kas tuo metu dėjosi nacistinėje Vokietijoje. 1933 m. A. Hitleriui atėjus į valdžią, prasidėjo žydų persekiojimas, įgavęs oficialios nacių politikos valstybėje mastą, siekiant fiziškai sunaikinti žydų tautą.

Profesoriaus Michalo Reicherio nuopelnas karaimams

Anksčiau už italus Vilniaus ir Trakų karaimų kraujo tyrimus dar 1932 m. atliko Vilniaus Stepono Batoro universiteto Anatomijos katedrai vadovavęs žydų kilmės profesorius Michalas Reicheris (1888–1973). Jis ištyrė 288 abiejų lyčių individus nuo 2 iki 73 metų. Nustatė, kad iširtųjų karaimų kraujo grupių dėsningumai

Karaimų itin gerbiama Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto statytoji Trakų salos pilis, žvelgiant nuo karaimų per amžius suformuoto senamiesčio, šaltą 2012-ųjų žiemos sekmadienį

skiriasi nuo Krymo karaimų kraujo mažesniu grupės A (II) standartiniu nuokrypiu ir gerokai didesniu 0 (I) ir B (III) standartiniu nuokrypiu. Trakų ir Vilniaus karaimų kraują lyginant su žydų ir Krymo karaimų krauju akivaizdūs ir ryškūs kraujo grupių pasiskirstymo skirtumai. Jie ryškesni tarp tuometės Lenkijos karaimų ir žydų negu tarp Lenkijos karaimų ir Krymo totorių. Gyvendami izoliuotai nuo kitų tautų ir stengdamiesi išlaikyti savosios tautos tapatumą, karaimai labai retai sudarinėjo mišrias santuokas, todėl neišvengė kraujomaišos, bet su žydų tauta genetiškai karaimai labai menkai panašūs.

M. Reicherio 1933 m. paskelbtųjų tyrimų** rezultatai turėjo daug didesnę, negu vien mokslinę reikšmę. Pirmiausia pačiam karaimų tautos likimui suvaidino gal net lemiamą reikšmę. Įvykiai nacistinėje Vokietijoje atvedė prie žydų ir čigonų tautų holokausto, nors ištarus žodį holokaustas apie čigonus dažnai pamirštama. Skirtingi piktadarystės mastai, bet esmė ta pati.

Žydų kilmės Lenkijoje gimusio prof. M. Reicherio Vilniaus universitete atlikti darbai nusipelnė, kad apie juos būtų kuo plačiau žinoma. Ar profesorius nujautė, kad jis gelbsti visos nedidelės tautos gyvastį? Sunku pasakyti, bet naciams 1941 m. birželį įžengus į Vilnių, M. Reicheris nė nemanė atšaukti savo mokslinių tyrimų rezultatų. Tai buvo labai svarbu, nes profesoriaus darbu rėmėsi ir kiti Europos šalių mokslininkai, o nacių

Šitaip atrodo Trakų karaimų maldos namai – kenasa – nuo Totoriškių ežero ledo

galima apeiti.

S. Duvanas iki Rusijos revoliucijų buvo vienas ryškiausių Taurijos gubernijos savivaldos vadovų, Eupatorijos miesto „galva“, 1910 m. tose pareigose pakeitęs mūsų jau anksčiau aprašytąjį Samuilą Pampulovą, kuris savo ruožtu paliko pakankamai ryškia įtaką S. Šapšalo biografijoje. Dar pridursime, kad S. Duvano senelis buvo pirmasis Krymo karaimų hachanas Semionas Bobovičius. Tai štai po Pirmojo pasaulinio karo Prancūzijoje apsigyvenęs S. Duvanas sureagavo į nacių veiksmus prieš Vokietijos karaimus ir 1938 m. rugsėjį atvyko į Berlyną, kur kreipėsi į Reicho vidaus reikalų ministrą su prašymu oficialiai pripažinti, kad karaimai nėra žydai, todėl prieš žydus nukreipti įstatymai neturi būti taikomi prieš ka-

raimus. Prašyta taip pat pripažinti, kad karaimų išpažįstama religija nieko bendra neturi su jų etnine priklausomybe.

Suprantama, kad šis kreipimasis buvo suderintas su Vokietijos karaimų bendruomene, veikiausiai ir su S. Šapšalu kaip Lenkijoje ir Lietuvoje gyvenusių karaimų vadovu. Dar pasakysime, jog S. Duvano prašymą palaikė Rusų emigrantų biuras, taip pat Berlyno ir Vokietijos vyskupas Serafimas. 1939 m. sausio 5 d. Trečiojo Reicho vidaus reikalų ministerijos rasinių klausimų biuras pateikė savo verdiktą: karaimų etnos netapatinti su žydų tauta nei pagal tikėjimą, nei pagal rasę. Šis sprendimas padėjo išgelbėti tūkstančių karaimų gyvybes Vokietijos nacių okupuotose šalyse, bet ne viskas buvo taip paprasta.

■ Nukelta | 12 p.

Mokslinės minties šventė

Sakoma, kad tūkstančio mylių kelias prasideda nuo vieno žingsnio. Šio žingsnio iniciatorė Studentų mokslinė draugija, kasmet organizuojanti konferenciją „Mokslinės minties šventė“. Tai visuomenės ir akademinės bendruomenės diskusija, leidžianti studentams tobulėti, išreikšti savo idėjas mokslinėje terpeje. Šiais metais kovo 28–29 d. Mykolo Romerio universitete įvykęs minėtas renginys sulaukė didelio visuomenės susidomėjimo.

Tradiciškai konferencija truko dvi dienas. Pirmosios dienos programoje – MRU teatro studijos A. R. T. (vadovai – V. Večerskienė, R. Giedraitis) antikinio spektaklio „Trojos karo nebebus“ premjera, susilaukusi gausių publikos ovacijų.

Antrąją šventės dieną, kovo 29-ąją, nuo pat ankstyvo ryto vyko straipsnių pristatymai ir diskusijos. Nagrinėtos įvairiausios temos: nuo verslo ir ekonomikos iki teisės filosofijos ar organizacinės elgsenos klausimų. Visi mokslo darbai, atrinkti Redaktorių kolegijos, sudarytos iš MRU mokslininkų ir akademikų, buvo publikuojami kasmetiniame šventės leidinyje.

Renginio kulminacija – socialinis vakaras, kuriame geriausių straipsnių autoriai apdovanoti rėmėjų įsteigtomis dovanomis. Pasibaigus oficialiajai daliai, vyko tradicinis aukcionas, per kurį surinktos lėšos skirtos Vievio sanatorinei mokyklai. Aukcionui daiktus dovanavo šalies politikai, teisininkai ir kiti visuomenės veikėjai: teisingumo ministras Remigijus Šimašius, grupės „Antis“ lyderis Algirdas Kaušpėdas, operos solistas Virgilijus Noreika, finansininkas-ekonomistas Gitanas Nausėda ir kiti.

Parengė Gintarė Urbikaitė

* Lorenco kreivė pasitelkiama, kai reikia vaizdžiai grafiškai pateikti visuomenės pajamų pasiskirstymą: kreivė gaunama turtą padalinus iš žmonių, kurie juo naudojasi, skaičiaus. Kuo mažesnis kiekis turčių valdo didesnę turtą, tuo labiau Lorenco kreivės kreivumas didėja. Kuo Lorenco rodiklis didesnis, tuo didesni pajamų skirtumai.

** Reicher M. Grupy krwi u Karaimów trockich i wileńskich. Obitka z Pamietnika XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu. Poznań, 1933.

IŠLIKĘ ISTORIJOJE

ESPERANTININKAI CARINIO LAIKOTARPIO VILNIUJE
1892–1915

Vytautas ŠILAS,
žurnalo „Litova Stelo“ redaktorius

Pasaulio daugiakalbystė, šiaip jau natūralus reiškinys, visada trukdė tarptautiniam bendravimui. Sprendimas prašėsi pats: reikia vienos, lengvos išmokyti kalbos. Tokios, kuri neteiktų privilegijų kuriai nors vienai tautai. Nuo XVII a. pradžios plečiantis tarptautiniams ryšiams, o lotynų kalbai prarandant savo reikšmę prasidėjo tarptautinių kalbų kūrimas (jų autoriai – J. Komenskis, G. Leibnizas, F. Sudra, M. Pirro, M. Schleyeris ir kt.). Literatūroje tokių projektų minima keli šimtai. Jie taip ir liko projektai. Ne vien dėl gyvybingumo stokos (sudėtingos gramatikos, nesisteminę fonetika, komplikuoti žodynas), bet ir todėl, kad pasaulis naujoves priima tik tada, kai būna joms pasiruošęs. Taigi tik vieninteliam tarptautinės kalbos projektui – esperanto kalbai buvo lemta tapti laiko išbandyta, patikima ir neutralia komunikacijos priemone margoje tarptautinių santykių erdvėje.

Pirmoji išėjusi, tuomet dar tik rusakalbiams skirta ir vos 40 puslapių turinti esperantiška knygelė „Tarptautinė kalba. Pratarė. Pilnas vadovėlis“ pasirodė 1887 m. liepos 14–26 d. Varšuvoje. Taigi, 2012 metais minime 125 metų esperanto kalbos sukaktį. Tarptautinės kalbos vadovėlis, netrukus išleistas dar ir lenkų, prancūzų, vokiečių kalbomis, tarp esperantininkų yra žinomas dar ir „Fundamento de Esperanto“ vardu. Vadovėlyje pateikiama 16 gramatikos taisyklių, sudarančių kalbos pamatą, esperanto-rusų kalbų 917 šaknių žodžių žodynas ir keletas tekstų šia kalba (laiško pavyzdys, malda „Tėve mūsų“, keli eilėraščiai). Naujosios kalbos autorius buvo vos 27-sius metus pradėjęs gydytojas Lazaris Zamenhofas, pasirašęs daktaro Esperanto (turintis viltį) slapyvardžiu. Netrukus ir pati kalba pradėta vadinti esperanto vardu.

Nors baigęs medicinos mokslus Varšuvoje ir ten ilgą laiką gyvenęs, ne Lenkiją, o Lietuvą litvakas L. Zamenhofas laikė savo tėvyne. Tai jis patvirtino 1907 m. vasarą per priėmimą Londono rotušėje: „Tu stovi prieš mano akis, mano brangioji Lietuva, mano nelaimingoji tėvyne.“ Net penki Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestai siejosi su šia iškilia asmenybe – Balstogė, Veisiejai, Vilnius, Kaunas, Gardinas. LDK kunigaikščio Gedimino įkurtame Balstogės mieste L. Zamenhofas 1859 m. gimė ir ten lankė gimnaziją. Veisiejų miestelyje 1885 m. jis atliko gydytojo praktiką ir parengė spaudai naujosios tarptautinės kalbos vadovėlį. Vilniaus mieste jis bandė surasti vadovėliui leidėją. 1887 m. vedęs Kauno verslininko Aleksandro

Daktaras Ludvikas Zamenhofas
1909 m. paminėjęs 50 metų jubiliejų

Zilberniko dukrą Klarą, L. Zamenhofas per sužadėtuves iš uošvio gavo 10 tūkst. aukso rublių ir vadovėlį išleido savo lėšomis Varšuvoje. Vėliau, 1893–1897 m., gyvendamas Gardino mieste, L. Zamenhofas redagavo Niurnberge leistą pirmąjį laikraštį esperanto kalba „La Esperantisto“, išvertė Šekspyro „Hamletą“.

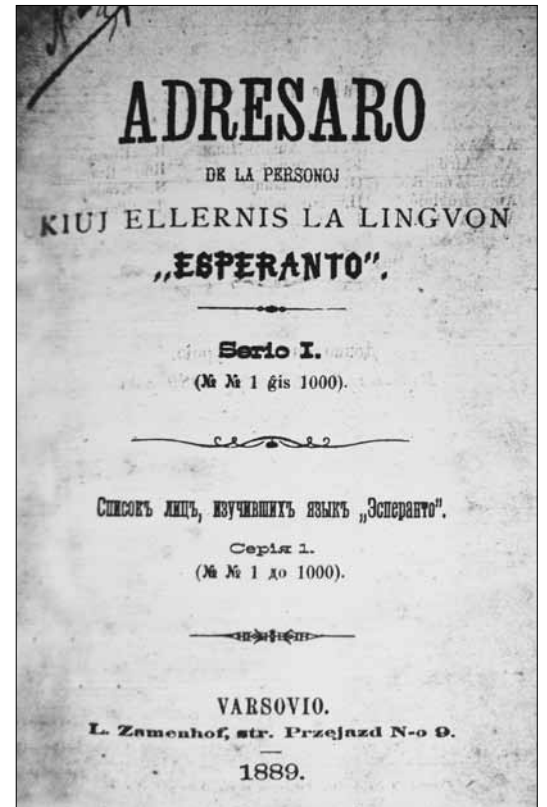
Esperanto kalbos autorius įvairiu lygiu mokėjo 10 kalbų: rusų, lenkų ir vokiečių (šiomis visomis kalbėjo gerai), lotynų, graikų, anglų, prancūzų, jidiš, hebrajų ir šiek tiek lietuvių. Tarptautiniam bendravimui skirta

kalba buvo sukurta Europos kalbų pagrindu. L. Zamenhofas, remdamasis principu „atmesti kas nebūtina“, sukūrė suprastintą gramatiką (pvz., jūs būsite įsisavinę visą esperanto kalbos esamojo laiko veiksmažodį, išmokę asmenvardžius ir įsiminę vienintelę galūnę „-as“). Esperanto kalbos žodyno pagrindą sudarė tarptautiniai žodžiai arba žodžiai bendri kelioms Europos kalboms (pvz., *agiti* (agituoti, esperantiškai) – *agitare* (it), *agiter* (pr.), *agitar* (isp.), *agitare* (angl.), *agitieren* (vok.)). Taigi, esperanto kalba nėra, kaip galėjo kai kam pasirodyti, visai išgalvota kalba.

Į pirmuosius esperanto kalbos vadovėlius buvo įdėti pasižadėjimo lapeliai – išmokyti šią kalbą, jei dešimt milijonų žmonių duos tokį pat pažadą. Pasižadėjimus reikėjo siųsti pačiam L. Zamenhofui į Varšuvą. Radosi nemaža entuziastų, kurie nieko nelaukdami ėmė mokytis tuoj pat. Vienas iš tokių buvo lietuvis Adomas Dambrauskas-Jakštas. Apie naująją esperanto kalbą A. Dambrauskas sužinojo iš pirmosios publikacijos, pasirodžiusios 1887 m. rugpjūčio 7 d. Varšuvos laikraštyje „Kurjer Codzienny“ (Nr. 216). Rudenį gavęs vadovėlį, A. Dambrauskas po kelių savaičių parašė laišką L. Zamenhofui šia kalba (be klaidų!). Taip lietuvis tapo pirmuoju pasaulio žmogumi pasiuntusiu laišką esperanto kalba! 1890 m., dar galiojant lietuviškos spaudos draudimui, A. Dambrauskas Mažosios Lietuvos sostinėje Tilžėje išleido nelegalų pirmąjį esperanto kalbos vadovėlį lietuviams „Mokintuvė terptautiškos kalbos“. Po spaudos drau-

dimo panaikinimo, 1908 m. Tilžėje išėjo antrasis šio vadovėlio leidimas. Jį buvo galima įsigyti Marijos Šlapelienės knygyne Vilniuje. Ten pat ir 1912 m. Seinuose išleista S. Tijūnaičio vadovėlį „Lingvo Internacia Esperanto“. Vykdamas į III Tarptautinį esperantininkų katalikų kongresą Budapešte, A. Dambrauskas 1912 m. vasarą aplankė L. Zamenhofą jo namuose Varšuvoje. Beveik valandą trukusį pokalbį L. Zamenhofas pajavairino keliomis lietuviškomis frazėmis.

Esperanto – ne vien kalba. Tai ir judėjimas, siekiantis išplėsti esperanto kalbos panaudojimo ribas, siejantis šio judėjimo dalyvius – esperantininkus. Anot laisvesnės apibrėžties, tai žmonės, nors kiek pramokę esperanto kalbos. Pagal griežtesnę apibrėžimą – tai žmonės, kurie ne tik moka, bet aktyviai vartoja ir propaguoja šią kalbą. Gal todėl vieni tvirtina, kad pasaulyje esperantininkų yra gerokai daugiau nei 5 milijonai, o kiti – kad jų yra vos daugiau nei milijonas. Šiame straipsnyje apsiribosiu pasakojimu apie

Pirmųjų pasaulio esperantininkų sąrašas

pirmuosius esperantininkus Vilniuje. 1889 m. L. Zamenhofas išleido adresų knygą „Adresaro de la personoj kiuj ellernis la lingvon „Esperanto“ (Asmenų, kurie išmoko kalbą „Esperanto“ adresynas). Šiame pirmojo tūkstančio esperantininkų sąrašė buvo net 26 žmonės iš Vilniaus (pusė jų iš pravoslavų dvasinės akademijos). Pirmąją pasaulyje esperantininkų

Dailininko J. Kamarausko piešinio dešinėje (dviaukštis su žibintu) – pirklių Syrkinų knygyno ir spaustuviės pastatas. Priešais jį, kairėje – Naruševičiaus vaistinė, esperantininkų susitikimo vieta

organizacija tapo 1888 m. gruodžio mėnesį iš M. Schleyerio Volapiuko kalbos projekto į esperanto kalbos pusę perėjusi vokiečių draugija „Nurnberger Weltsprache Verein“. Po trejų metų, 1892-ųjų birželį, Vilniuje įsikūrė, deja,

(„50 elektitaj fabuloj de Ezopo“, išėjo 1891 m. Niurnberge). Taip Ezopas tapo pirmuoju literatūros autoriumi Vilniuje išverstu į esperanto kalbą.

Šiame straipsnyje dominuojančios nelietuviškos pavardės neturėtų nieko

Nevenglovskis (buhalteris). Ir taip, 1909 m. liepos 25 d. buvo įregistruota Vilniaus esperantininkų draugija. Oficialiais steigėjais tapo tas pats Nevenglovskis, Apolonijus Palčevskis (matininkas), Antonas Daškevičius,

terburge atstovavo G. Deškinas. Ten jis susipažino su L. Zamenhofu ir, galbūt, grįždami traukiniu, iki Vilniaus važiuojo kartu. Geležinkelio valdininku dirbęs G. Deškinas per karą pasitraukė į Rusiją ir 1922–1927 m. buvo Rusijos poetų sąjungos valdybos narys. Buvo represuotas ir 18 metų praleido Stalino lageriuose.

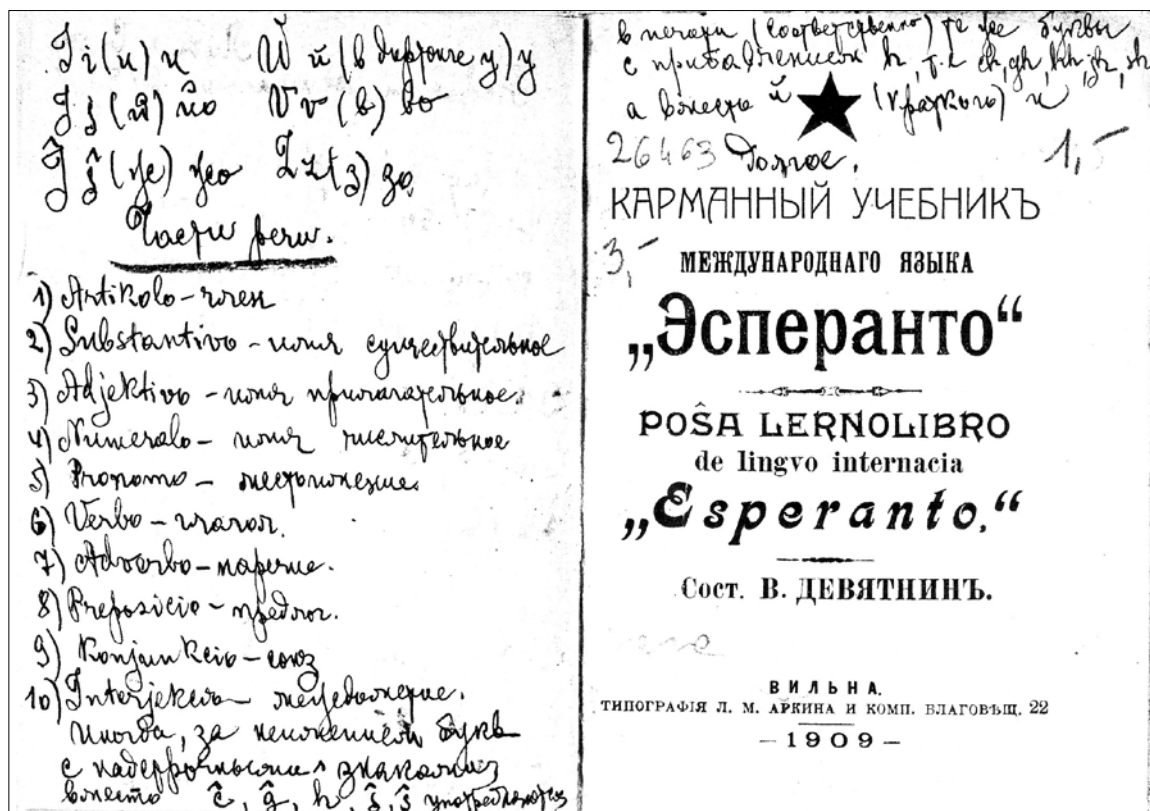
1912 m. balandžio 2 d. Oginskių rūmuose (dabartinėje Etmonų g.) vilniečiai pirmą kartą pamatė užsienio esperantininką. Los Andželo Prekybos rūmų oficialusis atstovas D. E. Parichas pasakojo apie savąją Kaliforniją ir demonstravo 200 „gyvųjų paveikslų“. Savo veiklos ataskaitas („Otčiot Vilenskago Obščestva esperantistov“) Vilniaus esperantininkų draugija skelbė viešai. Ataskaitose buvo išspausdinti narių sąrašai.

1912 m. vasarą Krokovoje, tuomet priklausiusioje Austrijai, įvyko jau VIII pasaulinis esperantininkų kongresas. Be abejo, jame dalyvavo ir kažkas iš Vilniaus draugijos. Kongrese Vilniū svariai reprezentavo čia pastatyta Vilniaus kompozitoriaus Stanislovo Moniuskos opera „Halka“ (jos libretą į esperanto kalbą išvertė garsus lenkų esperantininkas, poliglotas Antonas Grabovskis). Taip Vilniaus opera tapo pirmąja pasaulyje opera, pastatyta esperanto kalba.

Esperanto kalba sėkmingai plėtė

ir Vokietijos konfrontacijai, 1914 m. pabaigoje L. Zamenhofas parašė kreipimąsi į diplomatus „Post la granda milito“ (Po didžiojo karo). Numatydamas, kad karui pasibaigus diplomatai perkarpys Europos žemėlapi, jis siūlė įkurti Jungtines Europos Valstijas, kvietė deklaruoti ir garantuoti, kad kiekviena šalis priklausys savo krašto sūnums, kad dėl jų teisių pažeidimų vyriausybės bus atsakingos Nuolatiniam Visos Europos tribunolui. Reikėtų suprasti, kad L. Zamenhofas tikėjosi Europos Sąjungos atsiradimo...

1915 m. kovo mėnesį L. Zamenhofas baigė versti Senąjį Testamentą. Deja, jo sveikata vis blogėjo, negalavo širdis. Kelias savaites prieš savo mirtį L. Zamenhofas ėmė kurti esė „Apie Dievą ir nemirtingumą“. 1917 m. balandžio 14 d. Lazario Zamenhovo širdis nustojo plakusi... Jo sukurta esperanto kalba vystėsi ir gyvavo toliau. Ji išliko gyva literatūra, dvasia, augančiu tarptautiniu jos vartotojų kolektyvu. Pasaulis nori bendrauti ir esperanto kalba, sukurta Lietuvoje, plinta kaip demokratinė skirtingų tautinių kalbų, skirtingų kultūrų ir religijų žmonių bendravimo priemonė. Tai ir senųjų vilniečių, Lietuvos esperantininkų veiklos indėlio dalis.

Vilniuje išleistas kišeninis esperanto kalbos vadovėlis

vos keletą metų gyvavęs esperantininkų klubas. Tuomet jis tapo 16-ąja esperantininkų organizacija pasaulyje. Klubas nuolatinės būstinės neturėjo. Jos nariai rinkosi privačiuose butuose ir čia bendraudavo.

Klubo priešistorė tokia. 1891 m. balandžio 3 d. rusiškame Vilniaus laikraštyje „Vilenskij vestnik“ Nr. 75 pasirodė iš esperanto kalbos išversta indų legenda „Moters kilmė“. Net 63 eilučių išnašoje buvo pristatyta pati kalba su kalbiniu pavyzdžiu – ketureiliu iš A. Mickevičiaus „Pono Tado“. Įsidėmėtina, kad šį laikraštį leido A. G. Sirkino spaustuvė Vilniuje (tuomet Didžioji g. 37, dabar Pilies g. 38). 1892 m. birželio 13 d. šio laikraščio numerio buvo išspausdintas dar vienas vertimas iš esperanto apie kalendorių. Jo išnaša skelbė: „Kaip mes tikrai žinome, Vilniuje daug kas domisi esperanto kalba. Jie gali asmeniškai arba laišku kreiptis detalesnei informacijai gauti į poną Zambžickį (adresas: Didžioji gatvė, Naruševičiaus vaistinė. Asmeniškiai susitikimams tinkamiausias laikas yra nuo 9 iki 12 ryto). Kalbos vadovėlių turi vietinės parduotuvės.“ Taip ši vaistinė, buvusi tiesiai prieš A. G. Sirkino knygyną ir spaustuvę, tapo pirmąja Vilniaus esperantininkų susitikimo ir susipažinimo vieta. Gaila, bet 1944 m. šį istorinį namą (ir greta buvusį miesto paštą) subombardavo sovietų lėktuvai...

Užmezgę ryšį vieni su kitais, Vilniaus esperantininkai 1892 m. birželio mėn. įsteigė savo klubą. Jo pirmininku tapo, vėliau tituluotas „daktaru“, Aleksandras Gotfridovičius Naumanas, ilgą laiką gyvenęs Užupyje, grafo Morikonio name. Naumanas esperanto kalbos klausimais susirašinėjo su Zamenhofu, buvo pirmasis vilnietis kūręs eiles esperanto kalba (1891 m., žurnalas „Esperantisto“). Jis vienintelis iš Lietuvos dalyvavo 1905 m. rugpjūčio 5–9 d. vykusiame pirmajame Pasaulio esperantininkų kongrese Boulogne-sur-Mer mieste (Prancūzija). Su L. Zamenhofu kalbos klausimais susirašinėjo ir kitas vilnietis, buhalteris Ivanas Loiko, 1890 m. išvertęs Ezopo pasakėčių

stebinti – neparankūs tuomet lietuviams buvo Lietuvos miestai, taigi, ir Vilnius. 1897 m. Rusijos gyventojų sąrašymo duomenimis Vilniuje gyveno žydų – 40 %, lenkų – 30,9 % (to metu lietuvių teigimu apie 4,8 % lietuvių buvo užrašyti lenkais), rusų – 20,1 %, baltarusių – 4,2 %, lietuvių – 2,1 %, vokiečių – 1,4 %, totorių – 0,5 %, kitų tautybių – 0,8 %.

Jaunoji esperanto kalba plito, bet plito gana lėtai. Tai lėmė, žinoma, ekonominės ir politinės priežastys. Vis dėlto atsirado esperantininkų, kurie jų nematė ir manė, kad kiek patobulinus kalbą ji taptų visiems gerokai patrauklesnė. L. Zamenhofas, pasidavęs reformatorių spaudimui, 1894 m. paskelbė esperantininkų apklaušą reformų klausimais. Didžioji dauguma pasisakė prieš esperanto kalbos pagrindų reformavimą. „Prieš“ buvo Vilniaus esperantininkai (taip pat ir A. Dambrauskas-Jakštas).

Vienu aktyviausių Vilniaus klubo nariu tapo iš Kijevo atvykęs 30-metis rusų literatūros mokytojas, policijos darbuotojas Vasilijus Devjatninas. Jis išvertė į esperanto kalbą ir 1894 m. rugpjūčio mėnesį Sirkino spaustuvėje išleido M. Lermontovo „Demoną“. Ši 57 puslapių knygelė tapo pirmuoju Lietuvos teritorijoje išleistu grožinės literatūros kūriniu. Devjatninas ne tik vertė javo, bet pagarsėjo kaip esperantininkų poetas. Vėliau, jau tarnaudamas Giedraičių policijos viršininku, Devjatninas parengė ir 1909 m. Vilniaus verslininko L. G. Arkino įmonelėje išleido pirmąjį Vilniuje esperanto kalbos vadovėlį „Poša lernolibro de lingvo internacia Esperanto“. Išsivažinėjęs aktyviausiems Vilniaus klubo nariams, klubas, kaip jau minėta, nustojo veikti. Tačiau laikas sudaigino pasėtą tarpusavio supratimo, draugystės kalbos sėklą.

Atėjus naujam, dvidešimtajam, amžiui, Vilniaus esperantininkai vėl susibūrė. Naujos organizacijos steigimą iniciavo du nauji ir jauni esperantininkai – Georgijus Deškinas (vėliau tapęs poetu), Kazys Kepalas (vėliau dirbęs Vytauto Didžiojo gimnazijos mokytoju) ir „veteranas“ Karolis

Boleslovas Stadzevičius (laikraštiniukas?). Pirmuoju draugijos pirmininku tapo K. Nevenglovskis, paskutiniu – valstybės kontrolės valdininkas Vladimiras Grigorovičius.

Iš pradžių draugija turėjo 59 narius, 1913 m. jų skaičius išaugo iki 85 tikrųjų narių (mokėjusių 1 rublio metinį mokestį). Tarp jų buvo ir lietuvių, pavyzdžiui, žinomas lietuvių kultūros veikėjas M. Dovoina-Silvestravičius buvo kandidatas į valdybos narius. Pirmuoju Vilniaus esperantininkų draugijos garbės nariu buvo išrinktas Esperanto kalbos autorius L. Zamenhofas, antruoju – Vilniaus burmistras ir Rusijos dūmos deputatas, visuomeninių iniciatyvų mecenatas Jozefas Montvila. 1909 m. gruodžio 15 d. L. Zamenhofas šventė savo 50-metį. Ta proga Vilniaus esperantininkai savo garbės nariui nusiuntė į Varšuvą telegramą su G. Deškino sukurtu eiliuotu sveikinimu (pirmoji pasaulyje žinoma telegrama esperanto kalba).

Draugija telkėsi Trakų gatvėje Nr. 14 (dabar Trakų g. 7). Joje kasdien (išskyrus sekmadienius) budėjo kas nors iš narių, kiekvieną penktadienį vyko sueigos, kuriose buvo leidžiama kalbėti tik esperantiškai. Draugija turėjo esperantiškos literatūros bibliotekėlę, pardavinėjo vadovėlius, priimdavo esperantiškų leidinių prenumeratą, organizavo paskaitas, parodas. Kiekvienais veiklos metais draugija organizavo esperanto kalbos kursus, kurie kainavo 3 rublius. Pirmieji kursai pirmą kartą Lietuvoje buvo organizuoti 1909 m. spalio mėnesį. Kursų vadovai buvo K. Nevenglovskis, J. Juchnevičius, K. Geršateris, S. Kuznecovas. Patalpas kursams kaip ir patalpas Vilniaus esperantininkų draugijos būstinei nemokamai suteikė jos garbės narys Vilniaus burmistras J. Montvila. Jis 1910 m. pradžioje buvo išrinktas Rusijos esperantininkų kongreso Sankt Peterburge garbės nariu ir rengėsi dalyvauti šiame kongrese, tačiau iki jo likus vos kelioms mėnesiams mirė (skvere prie Šv. Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios yra paminklas J. Montvilai). Vilniaus esperantininkams Sankt Pe-

Trakų g. Nr. 7 namo antrame aukšte veikė Vilniaus esperantininkų draugija

panaudojimo sferą. Juk žmonės gimė tam, kad bendrautų. Augantis esperantininkų sąjūdis būrė įvairių socialinių grupių ir ideologijų žmones. Deja, baisų smūgį esperantininkų veiklai Europos šalyse sudavė Pirmasis pasaulinis karas. Karas viską griaua. Optimistinis esperantininkų judėjimo periodas nutrūko. 1915 m. vasarą dėl priartėjusio Pirmojo pasaulinio karo fronto savo veiklą teko nutraukti ir veikliajai Vilniaus esperantininkų draugijai...

Dar tik išibėgėjant karinei Rusijos

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

IŠLIKIMAS

„SIBIRO ALMA MATER. TREMTINIŲ TAKAIS“ Šiauliuose

Doc. dr. Nijolė BRAŽIENĖ,
doc. dr. Irena RAMANECKIENĖ

Konferencijos pavadinimas glaudžiai siejasi su leidinių – „Sibiro Alma Mater“ (2005), „Sibiro Alma Mater. Dimicandum“ (2007), „Sibiro Alma Mater. Post scriptum“ (2009), „Sibiro Alma Mater. Ave, vita!“ (2011), „Sibiro Alma Mater. Post tenebras lux“ (2011) – antraštėmis. Ši serija pradėta leisti Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo cen-

Rimvydo Racėno žodžiais tariant, „gausiai pastatytais paminklais, kaip ir publikuotų atsiminimų apie tremtį skaitlingumu, lietuviai išsiskiria iš kitų buvusios sovietinės imperijos tautų“. Pz., vien Šiaulių universiteto bibliotekoje sukaupta daugiau kaip 230 pavadinimų knygų lietuvių tautos genocido temomis. Tačiau dėl skubos, globalizacijos, vartotojų kultūros ir dorovinių vertybių krizės nedaug kas skubės atsiversti „Sibiro Alma Mater“ tomą ar kitą knygą apie atskiro žmogaus / šeimos išgyventą kančią ar sukrečiantį Lietuvos tragizmą. Be to, su kiekvienais metais

Konferencijos dalyvių geografinė sklaida

Tolimiausias konferencijos svečias – aušrininko dr. Jono Šliūpo sūnus Vytautas Šliūpas iš JAV (Burlingamas) su žmona Vanda. Jis į konferencijos dalyvių kreipėsi: „Likimo broliai ir seserys, mes irgi save priskiriame tremtiniais. Traukėmės iš Lietuvos, gelbėdami gyvybes. Šimtai tūkstančių lietuvių pasitraukė į Vakarų. Turėjome sunkumų, patyrėme provokacijų ir dipukų stovyklose, ir vėliau... Garbė būti čia ir pasveikinti konferencijos dalyvių...“

Konferencijoje dalyvavusi Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centro generalinė direktorė Teresė Birutė Burauskaitė (Vilnius) pabrėžė, kad geriausias, patvariausias istorinės atminties įamžinimo procesas – savo kūrybos tektais mokytį vaikus ir anūkus *meilės tėvynei, pasididžiavimo jos laimėjimais, pagarbos istorinei praeičiai, tradicijoms* ir taip rengti juos ginti Tėvynės nepriklausomybę, aukotis dėl jos *laisvės*. Kitas vilnietis – Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių bendrijos pirmininkas Vytautas Miliuskas, visada tvirtinantis: „Nėra geresnio būdo už mūsų susitikimus, pokalbius, diskusijas propaguoti tai, kas mūsų praityje yra brangiausia ir tai, kas skaudžiausia.“

Konferencijos pranešėjai: Birutė Zaborskienė iš Skapiškio, Aldona Vilutienė iš Marijampolės, Gintautas Kazlauskas iš Druskininkų, Algis Vyšniūnas, Gediminas Petrauskas, Darius Juodis, Vytautas Miliuskas iš Vilniaus, Austra Palapienė, Rita Jakutienė, Alina Šalavėjienė, Vytenis Rimkus, Nijolė Bražienė iš Šiaulių.

Vietovių, iš kurių atvykę konferencijos dalyviai, pavadinimai rodo šio renginio populiarumą, svarbumą, atvirumą, patrauklumą. Apsiribodami konstatavimu, kad biblioteka suteikė patalpas ir reikalingą vaizdo bei garso įrangą, jos darbuotojus priskirtume tik paslaugų teikėjų kategorijai. Liktu neįvertintais A. Šalavėjienės ir R. Jakutienės mokslinis pranešimas, ignoruotume A. Šalavėjienės parengtą naujausių knygų konferencijos tema (autorai – tremtiniai, politiniai kaliniai ir kt.) pristatymą susirinkusiesiems ir tiksliai ataskaitą apie jų apsaugą Retų leidinių skyriuje, dr. J. Šliūpo archyve, apie bibliotekos skaitykloms

paskirstytas knygas; nutylėtume, daug informacijos teikusių, knygų ekspoziciją. O kur dar dalykiškas bibliotekinių išankstinių bendravimų su konferencijos rengėjais, teikiant vertingų patarimų, nes joms vos ne kas savaitę tenka turėti tokių reikalų.

Konferencijos aktualumas

Konferencijų kokybę pirmiausia lemia pranešimų temų aktualumas, kurį išryškina visuomenės poreikiai, praktinis svarbumas, nepakankamas mokslinis įdirbis, savalaikiškumas... Šie, nagrinėjamas problemas užaštrinantis, veiksniai atsispindėjo visų pranešimų turinyje, kuriuos provizoriškai galima suskirstyti į dvi dideles grupes: edukacinę ir memorialinę. Tiesa, šis padalijimas sąlyginis, atsižvelgiant į dominantę.

Edukacinis akcentas. Šios pranešimų grupės kontekstas labai akivaizdus „Sibiro Alma Mater“ puslapiuose: „<...> didžiausią dėmesį turime skirti švietimo sistemai, moksleivių patriotiniam ugdymui. Tai turėjome padaryti prieš dvidešimt metų. Esant tautos atgimimui, patriotiniam pakilimui, tai padaryti buvo lengva. Bet šiai problemai buvome pasyvūs, manėme, kad viskas susitvarkys savaime. Apsirikome, nesuistvarkė“ (Algimantas Lelešius); „<...> LiJOT Asamblėjoje buvo priimta rezoliucija skelbianti, kad Lietuvos jaunimas YRA ir pilietiškai, ir patriotiškai, tačiau šiems jausmams išreikšti jam reikia kitokių, aktyvių, jaunatviškų ir pačiam jaunimui priimtinių formų“ (Arnas Marcinkus, Kristina Medžiausytė). Tad Skapiškio pagrindinės mokyklos direktorės Birutės Zaborskienės pranešimas „Tremtis –

Konferencijos dalyvių sveikina Vytautas Šliūpas

Nuotraukų autorai: Eduardas Marovas, Romualdas Baltutis

Naujų dovanotų knygų paroda

trui ir Šiaulių universitetui sutarus. Kiekviena serijos knyga (sudarytojas – buvęs tremtinys, inžinierius kibernetikas Romualdas Baltutis) – maždaug 400 puslapių straipsnių rinkinys, kurių autoriai – istorinių įvykių liudininkai ar jų vaikai, vaikaičiai. Iš pradžių manyta apsiriboti trimis „Sibiro Alma Mater“ tomiais. „Tarsi simboliškas projekto pabaigos akcentas – 2009 m. rugpjūčio 29 d. Kryžių kalne pastatytas kryžius Lietuvos šviesuoliams, mokytojams, seneliams, tėvams, broliams ir sesėms, kentusiems Sibiro kančias. Šio kryžiaus pastatymo idėją sumanė Šiaulių universiteto leidyklos direktorius Aloyzas Tubutis ir trilogijos „Sibiro Alma Mater“ sudarytojas Romualdas Baltutis“ (G. Galinienė). Įvykių įamžino japonų TV, sukūrusi 45 min. filmą apie kryžiaus tradiciją Lietuvoje, pradedant Aušros vartais ir baigiant žmonų kančios, vilties, nenugalėto tikėjimo simboliu – žmonių vadinamu Šventkalniu, Maldų, Kryžių kalnu. Filmo pristatymas įvyko 2009 m. spalio 2 d. per „Sibiro Alma Mater. Tremtinių kūrybos paveldas“ pirmąją tokios tematikos mokslinę-praktinę konferenciją Lietuvoje.

Priežastis ir tikslo aplinkybės

Idėja rengti mokslines konferencijas tremties tema neatsirado staiga.

istorijos įvykiai tolsta ir jau šiandien jie darosi nebesuprantami ne vienam, gimusiam apie 1990 m. ir vėliau. Keletas argumentų iš „Sibiro Alma Mater“: „Vienas iš jauniausių giminių, gimęs sovietų Lietuvoje, savo artimų giminių šeimas, patyrusias tremtį, įvertino taip: „Tikriausiai padarė rimtų nusikaltimų, jeigu teisėsauga nusprendė jas ištempti? Juk kitaip nebūna?“ (R. Baltutis). Į repliką, kad tremties nuotraukose – „besišypsantys vyrai ir moterys, pastarosios net puošniais drabužiais, švarūs vaikai <...> gelėmis papuošti altoriai... Besituokiančios ir laimingos poros... O kurgi tikroji tremtis?“ – Dalia Kuodytė atsakė taip: „<...> išties – mūsų tautiečiai net gūdziausiomis sąlygomis iš visų jėgų stengėsi sukurti žmogiškesnę gyvenimą. Jie mokė vaikus, dainavo Tėvynės dainas, šventė šventes, nes tvirtai žinojo, kas jie, kam priklauso. Nuotraukose matome būtent tą tvirtybę – šypsotis ir taip teigti gyvenimą bei viltį.“

Vadinasi, ir Baltijos kelio jaunieji dalyviai, ir tie, kuriems Baltijos kelias – tik dokumentinė medžiaga, visi turi žinoti ir suprasti lietuvių tautos (ir ne tik jos) tragedijos gelmę. Štai čia slypi ir priežastis, ir tikslas profesionaliai išstudijuoti ir apibendrinti po Nepriklausomybės atkūrimo sukauptą tremties ir pasipriešinimo kovų paveldą. Mokslinės-praktinės konferencijos – vienas iš būdų tikslui įgyvendinti ir negatyvioms laiko aplinkybėms švelninti.

atminties svarba jaunimo ugdymui“ buvo itin savalaikiškas, praktiškai reikšmingas. Pranešėja išvardijo 5 probleminius klausimus – Kaip pasirinkti kalbėjimo temą? Kaip tremties temą priartinti prie mokinio? Kaip nagrinėti tremties temą? Kaip sudominti, kad vaikas girdėtų? Kaip rasti laiko ir vietos pamąstymams, pasikalbėjimams? B. Zaborskienės tvirtinimu, tik suradus tinkamiausius atsakymus į tuos penkis „Kaip?“, galima tikėtis edukacinės sėkmės.

Kad bendravimui su jaunimu, su visuomene, net su konferencijos dalyviais reikia talento, parodė R. Baltučio pristatytas vienas puslapis iš naujos knygos „Sibiro Alma Mater. Ave Vita“. Viskas čia susipynė: ir pasakojimas, papildytas nuotrauka, schema, dailės kūrinių iš gyvenimo Sibire, ir muzikantai, dainininkai, tiesa, nebe penkiamečiai–dvylikamečiai, kokie buvo anuomet, o jau garbaus amžiaus konferencijos dalyviai. Buvo surežisuota ir parodyta tremtinių gyvenimo kalnuoto Altajaus Tengos gyvenvietėje 1943 m. įsimintino prieškalėdinio vakaro scena.

Baltijos šalių mokslo istorikų ir filosofų asociacija ir Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija

KVIEČIA

teikti pranešimų santraukas į 25-ąją tarptautinę Baltijos šalių mokslo istorijos konferenciją, kuri vyks Vilniuje, 2012 m. spalio mėn. 4–6 d.

2012-iejieji – muziejų metai Lietuvoje, todėl ši tema buvo pasirinkta kaip viena svarbiausių konferencijos programoje – bus surengta speciali sekcija: „Muziejai kaip mokslo istorijos bei šalies kultūrinio identiteto vertinimo šaltiniai“. Tradicinės konferencijos sekcijos:

- Gamtos, socialinių mokslų, medicinos ir matematikos istorija
- Technikos ir inžinerijos istorija
- Universitetų ir mokslo įstaigų istorija
- Mokslo filosofija ir metodologija

Pranešimų temos turėtų sietis su Baltijos, Šiaurės šalių mokslo istorijos, filosofijos tematika. Pranešimo tezėse reikia nurodyti, kuriai sekcijai jis skiriamas. Pranešimų ir santraukų kalba – anglų.

Santraukos tekstai (iki 2000 spaudos ženklų, iki 3 literatūros šaltinių) turėtų būti parengti Microsoft Word programa, teksto raidžių dydis 12 punktų, literatūros šaltinių – 9 punktų. Būtina nurodyti autorių pavardes, atstovaujama institucijų pavadinimus. Kviečiame teikti pranešimų santraukas iki š. m. gegužės mėn. 15 d.

Konferencijoje autorius galės skaityti tik vieną pranešimą. Autoriams bus pranešta apie jų pranešimų įtraukimą į konferencijos programą iki š. m. birželio 30 d. Galutinė konferencijos programa bus paskelbta rugsėjo pradžioje. Patvirtintų santraukų tekstai bus išspausdinti konferencijos leidinyje iki spalio 4 d.

Konferencijos organizacinio komiteto pirmininkas – prof. habil. dr. Juozas Al. Krikštopaitis Sekretorė – dr. Birutė Railienė, el. paštas b.railiene@gmail.com Konferencijos vietinio organizacinio komiteto pirmininkas – prof. Libertas Klimka.

Registracijos formos ir platesnė renginio informacija pateikta adresu: <http://www.bahps.org/>

Mokslo Lietuva

Gerbiami skaitytojai, laikraštį Mokslo Lietuva galite prenumeruoti pašto skyriuose.

LPKTS Šiaulių skyriaus tremtinių choro vadovė Rasa Gasiūnienė kartu su choro dalyvėmis Pranute Balzeriene, Virginija Kairiene ir Irena Memgaudiene imitavo anuo metu dviejų mergaičių dainuotą Liudo Baltučio didaktinę dainelę „Paukštelio vargai“ ir dainą „Leiskit į Tėvynę“. 1943 m. ją su gitara rankose tremtiniams dainavo mokytoja iš Papilės – Paunksnienė. Smuikininkas R. Baltutis ir akordeonistas St. Barkauskas pagrojo melodijas, kurias groti anuomet tremtinių vaikus mokė mokytojai Liudas Baltutis iš Kurtuvėnų, Bronius Tėvelis iš Viekšnių ir žinomo lietuviškų maršų kariams autoriaus Broniaus Jonušo brolis – Danas. Pranešimo apie lietuvių gebėjimą Sibire demonstruoti dvasios tvirtybę muzikuojant ir dainuojant iliustracijoms-dainoms pritarė visa salė. Tai buvo jų jaunystės dainos.

Memorialinis akcentas. Konferencijos dalyvius sudomino gausiai iliustruotas nuotraukomis / skaidrėmis VGTU Architektūros katedros vedėjo prof. Algio Vyšniūno pranešimas „Lietuvos kovų už laisvę ir netekusių istorijos įamžinimas: aktualijos ir problemos“. Pranešėjas vardijo skaičius, kad Lietuvoje pastatyta 340 paminklų, 646 kryžiai, 215 antkapinių kryžių, 132 koplytstulpiai, atidengta labai daug atminimo lentų kovų ir netekusių istorijai pažymėti. Visi šie ženklai – atskirų asmenų, atskirų socialinių grupių veiklos rezultatai. Problema – nėra valstybinio rango paminklo, neturime memorialo. Prasti konkursiniai projektai, matyt, dėl nevykusiai suformuluojamų uždavinių dalyviams.

Istorinės atminties sudėtingumą savo pranešimuose gvildeno muziejininkai iš Druskininkų ir Marijampolės. Aldonos Vilutienės pranešimas „Marijampolės Tauro apygardos partizanų ir tremties muziejaus įkūrimas ir veikla“ atspindi 1990–1993 metų problemas: „sužinojau, kad Marijampolės valdininkams toks muziejus nereikalingas“, „šis prašymas ir toliau liko be atgarsio“, „laikas bėgo, nutarimo niekas nevykdė“, „savivaldybė, skyrusi patalpas ir lėšas komunaliniams patarnavimams, ekspozicijos įrengimą finansuoti atsisakė“ ir t. t. Dabartinė problema sukoncentruota paskutiniame sakinyje: „<...> šių, mažųjų, muziejų ateitis tebėra neaiški“.

Analogiškos problemos slepia ir druskininkiečius. Pasak pranešėjo Gintauto Kazlausko, „trumpame pranešime sunku išsamiai atskleisti visus rūpesčius ir sunkumus, su kuriais tenka susidurti įgyvendinant istorinės atminties išsaugojimo vizijas“. Konferencijos dalyviai susidarė nuomonę, kad muziejininkai palikti likimo valiai ir, anot liaudies patarlės, mušasi it žuvis į ledą: „atrodo, kad mūsų reikalai aukštų pareigūnų nesužadino, o veikla ir ateities vizijos jų nesudomino. Seime jokių sprendimų nebuvo priimta, o darbo grupė taip

Išėivijos tema

Ir „Sibiro Alma Mater“ tomuose, ir mokslinės-praktinės konferencijos pranešimuose daugiausia dėmesio skirta tremtiniams, kur kas mažiau – pasipriešinimo kovų dalyviams. Šykščią informaciją apie pastaruosius, matyt, priglaidė „kapai be kryžių“, o „kryžiai be kapų“ (Albino Slavicko vienos knygos pavadinimo perifrāzė) irgi nebylūs. Visai maža žinių apie lietuvių išėiviją, t. y. *dipukus*, *dypukus*, *Dievo paukštelius*, DP. Šia tema įdomų pranešimą („Dipukai – tremtis Vakarų

vandens, be elementarių buitinių sąlygų, kratų metu netekdavo asmeninių daiktų, <...> buvo vykdoma priverstinė repatriacija, <...> ėmė plisti ligos“ ir t. t. Konferencijos metu dr. J. Šliūpo archyve buvo parengta DP stovyklose išleistų knygų bei periodinių leidinių paroda. Bibliotekoje saugoma daugiau negu 250 tokių spaudinių. Didžioji dalis šių knygų, laikraščių ir žurnalų leisti Vokietijos stovyklose.

Šią A. Šalavėjienės ir R. Jakutienės pranešimo dalį papildė istoriko Dariaus Juodžio kruopščiai parengtas pranešimas „Sovietų saugumas prieš

dezorganizuoti lietuvių emigrantų veikimą, kelti tarpusavio nepasitikėjimą, konfliktus ir nuslopinti Lietuvos laisvės bylos kėlimą ir t. t.

Palikuonių, arba descententų, tema

Be tremtinių, *dipukų*, emigrantų sąvokų, reikalinga dar viena, būtent, Altajaus ir Krasnojarsko kraštų, Buriatijos, Jakutijos, Irkutsko, Tomsko sričių lietuviams įvardyti. Jie jau ne tremtiniai, bet ir ne išėiviai iš Lietuvos. Tiesa, vadinami jie *palikuonimis*. Knyginis sinonimas *descendentas*. Tremtinių palikuonims, arba descententams, skirtas Vyto Miliausko informacinis pranešimas „Nors trumpam grįžti į Lietuvą“. Pavadinimui paimti vienos 1941 m. tremtinės padėkos žodžiai konferencijos „Lietuva–Sibiras–70 m.“ Barnaulo mieste delegatams iš Lietuvos. Altajaus krašto lietuvių organizuotoje konferencijoje priimta rezoliucija, kurioje reiškiamas padėka Lietuvai už teikiamą paramą Sibiro lietuvių bendruomenei, viliamasi, kad tarp Sibiro ir jų Tėvynės ryšiai bus dar glaudesni ir praktiškesni.

Naujas tyrimų puslapis

Konferencijos pranešimai rengti remiantis dokumentine medžiaga, literatūros šaltiniais ir veiklos patirtimi. Archeologo Gedimino Petrausko pranešimo – „Lietuvos partizanų slėptuvės. Archeologinių tyrinėjimų paslaptys ir atradimai“ – turinys suvokiamas be komentarų. Šios srities mokslininkų išitraukimas į istorinio paveldo tyrimus – autentiška informacijos gavimo pakopa. Konferencijos dalyviai susidomėję sekė įtaigiai pranešėjo (jauno, nuoširdžiai besidžiaugiančio rasta šovinio tūtele, saga, rožinio atkarpė...) kalbą, demonstruojamas skaidres. Atrodo, kad pranešėjas, talkinamas kolegų ir kitų specialistų, sugebėjo prakalbinti kiekvieną radinį ir pakylėti iki fakto, padedančio objektyviai atkurti įvykius.

Konferencijos medžiaga bus spausdinama „Sibiro Alma Mater“ penktojoje knygoje. Trečiosios mokslinės-praktinės konferencijos (2012 metų spalį) tema – „Sibiro Alma Mater. Lietuvių tremtinių sukurtos vertybės Rusijos valstybės naudai“.

Teresės Birutės Burauskaitės ir Gintauto Kazlausko idėjos įdomios visiems dalyviams

savo darbo ir neužbaigė, nes po Seimo rinkimų pasikeitė valdžia. Nauja Kultūros ministerijos vadovybė darbo grupės veiklos neatnaujino. Tuo mūsų bendravimas su aukštais valdžios pareigūnais baigėsi, naujų kontaktų užmegzti nepavyko.“

Muziejininkė Austra Palaipienė pristatė turiniu ir pateikimo forma įdomų pranešimą „Tremtinių ir politinių kalinių kultūrinis paveldas Šiaulių Aušros muziejuje“.

kryptimi“) parengė Alina Šalavėjienė, Šiaulių universiteto bibliotekos vyresnioji bibliotekininkė, ir Rita Jakutienė, šios bibliotekos informacijos paslaugų skyriaus vedėja. Pranešime sutelkta nemažai medžiagos, žadinusios konferencijos dalyvių susidomėjimą dalykais, su kuriais iki konferencijos neteko susidurti. Tie vadinamieji pabėgėliai, emigrantai, išvežtieji, išvartieji, politiniai pabėgėliai, t. y. *dipukai*, „kūrėsi darbininkų barakuose, kareivinėse, buvusiuose konclageriuose, arklidėse, <...> dalis pastatų neapšildomi, be

lietuvių išėiviją: pagrindinės dezorganizacinės veiklos kryptys“.

- 1) formuoti agentūrinį tinklą tarp karo pabėgėlių, vykdyti pabėgėlių areštus ir grobimus;
- 2) ryšių, kanalų tarp partizanų ir užsienio lietuvių perėmimas ir kontroliavimas, siekiant ne tik sunaikinti partizaninį judėjimą, bet ir klaidinti Vakarų apie padėtį Lietuvoje;
- 3) lietuvių repatriacijos iš Vakarų kontroliavimas, dalies repatriatų įkalinimas, trėmimas;
- 4) fiziškai likviduoti grupę emigrantų Vokietijoje;
- 5) rengti propagandines kampanijas,

Konferencijos dalyvių nuotrauka atminčiai

Paveiksluose – sidabriškai žali gimtinės toliai

Mūsų dienomis orientuotis dailės gyvenimo reiki-niuose ir procesuose nėra paprasta. Jų gausybėje, įvairovėje ir nelygiavertiškume galima net prarasti vertybinius orientyrus, juolab, kad čia daug kuo skolinga dailėyra ir kritika. Įžvalgesni dailės mylėtojai patys bando šiame margumyne susiorientuoti ir atrasti vertybes, o autoriai – prasmes. Nieko stebėtino, kad paradiname dailės gyvenime vis aiškiau iškyta tapytojo Valentino Ylos savita menininko asmenybė. Paradiname gyvenime Valentinas „sukasi“ tik apie dvyliką metų. Tai nėra ilgas laikotarpis, bet, intensyviai kurdamas, jis yra surengęs jau aštuoniolika personalinių parodų Vilniuje, Utenoje, Panevėžyje, Alytuje, Nidoje, Lazdijuose, Kaune, Plungėje. Nuo 2003 m., kaip Vilniaus menininkų „Plekšnės“ klubo narys, jis dalyvauja kasmetinėse, bendrosiose klubo parodose, vis labiau populiarėdamas tarp žiūrovų ir menų kolekcionierių. Jo paveikslų jau yra įsigiję galerininkai, privatūs asmenys iš Norvegijos, JAV, Danijos, Rusijos, Suomijos, Didžiosios Britanijos, Afganistano ir Valentino kūrybos vertintojai iš Lietuvos. Tad kuo žavi ir patraukia žiūrovą V. Ylos paveikslai?

Geriausiai į šį klausimą gali atsakyti tie, kurie Valentino paveiksluose rado tai, ko negalėjo aptikti kitų autorių kūriniuose. Tai individualus dalykas, tačiau nėra abejonės, kad pasirinkimuose ir vertinimuose anaipol ne paskutinėje vietoje yra bendrasis jo kūrybos nuoširdumas, sąžiningumas ir meninių interesų visuma. Šios savybės drauge su dideliu noru ir atvedė Valentiną Ylą į tapybos pasaulį. Meninės edukacijos požiū-

riu šis kelias nebuvo ilgas. Valentinas baigė Panevėžio vaikų dailės mokyklą ir niekam nekilo abejonių, kad galbūt jaunuolis tolimesnes studijas tęs Vilniaus Dailės akademijoje, tačiau daugumos nuostabai, jis pasirinko kariškos profesiją. Kariško gyvenimo realybė – pareiga, atsakomybė, disciplina – neužgožė kūrybinės aistros, juolab Valentinas jas pavertė kūrybinio darbo privalumais, padedančiais racionaliai ir rezultatyviai negausius laisvo laiko išteklius išnaudoti tapybai.

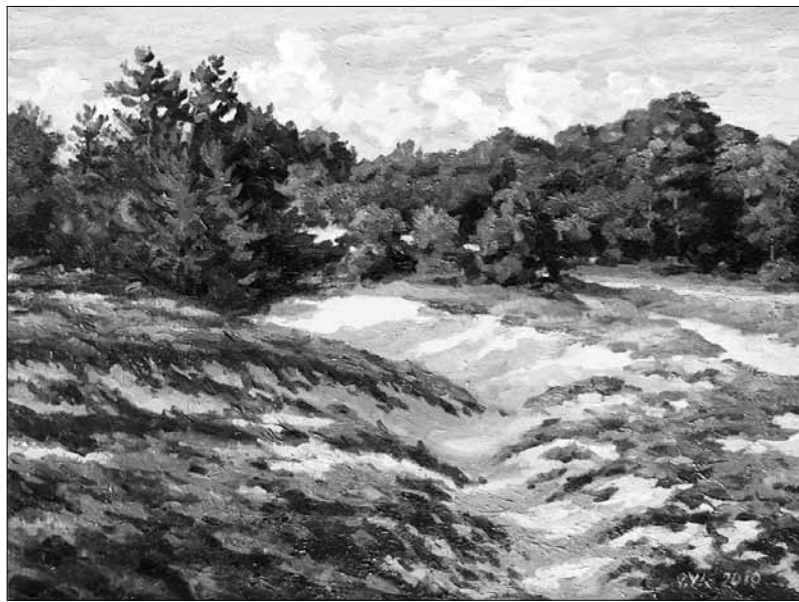
Pačioje kūrybinio kelio pradžioje, V. Yla bandė visus tapybos žanrus (natiurmortą, portretą, peizažą), kol peizažas įsitvirtino kaip pagrindinis. Jame geriausiai matyti, kaip formavosi vedantysis meninio vaizdo formavimo principas, paremtas tiksliai vaizduojamo objekto piešiniu ir dėmesiu atskiroms detalėms. Tuo tikslu geriausiai tiko pastelės technika, kurią

dailininkas sėkmingai įvaldė. Netrukus V. Yla pastebėjo šiame kelyje esančius pavojus, galinčius nuvesti į perteklinį detalizavimą, todėl jis palaipsniui išlaisvino spalvų tapybine maniera, tuo pačiu vis daugiau dėmesio skirdamas kompozicijai ir kitiems paveikslo sąrangos elementams. Palaipsniui aliejinė tapyba įsitvirtino kaip pagrindinės meninės saviraiškos priemonė.

Ankstesniajame kūrybos laikotarpyje tapytojas yra sukūręs išpūdingų peizažų iš Vilniaus apylinkių, Liškiavos ir daugelio kitų Lietuvos vietų, kur tiksliai perteikiama vietovės ir istorinio matymo charakteristika. Vėlesniojo laikotarpio tapyboje jo dėmesys krypo link gamtos nuotaikų, šviesokaitos ir motyvų įvairovės, stengiantis išlikti tiksliai ir atsakingam vaizduojamo objekto atžvilgiu. Tai yra tikrojo plenero dailininko skiriamasis bruožas. Žavi dailininko subtilus spalvų pustonų

„Debesuota“, 2009 m., 55 x 70 cm., aliejus, drobė. Žemaičių dailės muziejaus nuosavybė

„Šešėliai kopose“ 2010 m., 60 x 80 cm., aliejus, drobė. Privati kolekcija

pajautimas ir tobulas jų perteikimas paveiksluose. Pastabesnis ir jautresnis mūsų krašto gyventojas dūsauja ir gaudinasi stebėdamas nuostabaus grožio kūrinių. Savas kraštas, matyt, gražus ir brangus kiekvienos šalies gyventojams, bet ir svetimšaliai, atvykę iš toli, ne kartą stebėjosi mūsų gamtovaizdžio subtilia žaluma, sidabriškais rūkais ir melsvais girių toliais. Plenero patirtis ir dvasia žymi visą V. Ylos tapybą ir pasireiškia spalvų niuansų įvairove, erdve planų kaitoje, o taip pat visame kolorite. Natiurmortuose Valentinas siekia daiktų medžiagiškumo, faktūrų kaitos, šviesos ir formos žaismo. Gamta, natūra, tikrovė yra svarbiausieji dailininko mokytojai, meistriškumo ir profesinio augimo šaltinis.

Keletą metų, dalyvaudamas „Plekš-

nės“ klubo organizuojamuose Nidos pleneruose, tapytojas toje dangaus, vandens, smėlynų ir miškų apsuptyje, Kuršių nerijos vaizdus pamilo iš pirmo žvilgsnio. Čia nutapytuose peizažuose atsirado dar daugiau spalvinio virpėjimo, oro, erdvės, ryškesni tapo prasmiai akcentai, ritminiai sugrupavimai, aktyvių-pasyvių elementų santykiai ir paveiklo kaip ženklų požymiai.

Dailininkas Valentinas Yla tolydžio sau kelia naujus tikslus ir uždavinius, o kaip disciplinuotas žmogus, nuosekliai ir sėkmingai juos sprendžia.

Linkime Valentinui kuo didžiausios sėkmės kūryboje!

Giedrė Bulotaitė – Jurkūnienė
Liudvikas Pocius

BALTASIS LIKIMO ŽIRGAS RAUDONA UODEGA (5)

■ Atkelta iš 7 p.

S. Šapšalo pastangos gelbstint karaimus nuo holokausto

Išeitų, kad S. Šapšalo įtaka gelbstint nuo nacių karaimų tautą yra šiek tiek perdėta? Ne visai taip. Yra duomenų, kad dar 1939 m. S. Šapšalas taip pat kreipėsi į Trečiojo Reicho vidaus reikalų ministeriją su prašymu išnagrinėti karaimų kilmės klausimą ir išvadas paskelbti. Nacistinei Vokietijai užpuolus Lenkiją ir užėmus miestus, kuriuose gyveno taip pat ir karaimų tautos gyventojai, jų etninės priklausomybės klausimas įgijo gyvybės ar mirties prasmę. Trečiosios išeities nebuvo.

Vokiečiai jei imasi, tai iš esmės: į

klausimą ar karaimai nėra žydai atsakyti buvo pasitelkti trys istorikai, geriausi to meto karaimų istorijos žinovai Zeligas Kalmanovičius (1881–1944), Meira Balabanas ir Icchokas (Ignacas) Šiperis. Kai kuriose publikacijose tvirtinama, kad visi trys iki karo buvo aršūs karaimų kilmės iš tiurkų teorijos priešininkai. Gal todėl ir buvo nacių pasitelkti kaip ekspertai? Matyt, karo metų įvykiai Vokietijoje ir užkariautuose kraštuose šiuos istorikus privertė pakoreguoti savo pažiūras. Ekspertų garbei reikia pasakyti, kad jie palaikė iš Krymo kilusių Lietuvos ir Lenkijos karaimų kilmės iš tiurkų teoriją, tad jų sprendimas irgi buvo vienas iš labai svarbių, siekiant nuo holokausto išgelbėti okupuotų kraštų karaimus.

Galimas dalykas, šiems eksper-

tams apsispręsti padėjo ir Vilniaus universiteto Anatomijos katedros vedėjas profesorius Michalo Reicherio ir italų antropologų ekspedicijos, kuriai vadovavo profesorius Corrado Gini, mokslinių tyrimų išvados. Mokslinė draška tiesiog stebina M. Reicherio principingumas: karo metais naciai atvirai reikalavo, kad profesorius paneigtų savo paties tyrinėjimų išvadas, bet M. Reicheris nepalūžo ir savo išvadų neatsisakė. Dėl to skaudžiai nukentėjo, kaip žydai profesorius buvo įtrauktas į *Arbeitsamt* – darbo tarnybą, turėjo dirbti sekinantį fizinį darbą.

Mūsų išvada: daugelio žmonių pastangos, mokslininkų tyrimai, jų išvados ir principinga mokslinė laikysena kartais net kritišku jų pačių likimui metu padėjo karaimų tautai išvengti holokausto Antrojo pasaulinio

karo metais. S. Šapšalui taip pat teko susirašinėti su Vokietijos įvairiomis instancijomis ir nacistų ideologais, jis laikėsi tradicinės biblijinės moralės principų kaip tą darė ir visą gyvenimą, nes tais principais grįstas ir karaimų tautos tikėjimas. Būtų labai įdomu tą susirašinėjamą išvysti, ilgainiui tikriausiai tie dokumentai bus paskelbti.

Lietuvos ir Lenkijos kaip ir kitų nacių okupuotų šalių karaimai išvengė holokausto, masiškai nacių jie nebuvo persekiojami. Pastebėsime, kad Prancūzijoje Vokietijos politika karaimų atžvilgiu susilaukė didelio nepasitenkinimo iš vietinių prancūzų nacistų, kurie reikalavo, kad karaimai registruotųsi taip pat kaip ir žydų tautybės gyventojai. Tik 1943 m. sausių generolo Viši vyriausybės generalinis žydų reikalų komisariatas, spaudžia-

mas Vokietijos, turėjo nusileisti ir pripažinti, kad karaimai nėra žydai. Prancūzijos karaimai nepatyrė šios šalies žydų likimo.

Knietėtų išsirtarti, kad istorija turėjo laimingą pabaigą, bet toks teiginys būtų gerokai perdėtas. Okupuotose šalyse nemažai karaimų buvo suimta, kol aiškintasi kas yra kas, jiems teko patirti nemažai išgyvenimų. Kai kuriose šalyse karaimai atsidūrė ant duobės krašto kartu su žydais ir buvo sušaudyti. Taip nutiko su Kijevo karaimais Babij Jar miške. Kol buvo išsiaiškinta, kuo karaimai skiriasi nuo žydų, operacija buvo baigta.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Jurgita Radzevičiūtė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė

Patarėjai: Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius,
Alfonas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.

Laikraštis internete: <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303, Vilnius
Tiražas 550 egz.